

MAGYAR
PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI
FIGYELMEZŐ.

HATODIK ÉVFOLYAM.

III^{ik} füzet.

1876.

Mártzius.

I.

A helvét reformált egyházak mostani alkotmánya.

(Folytatás).

VII. Genf kánton.

Az egész kántonbeli ref. egyházak főhatósága a konzistorium, amelyet 25 világi és 6 lelkészi tag alkot, akiket az összes protestánsok választanak 4 évre. Ezen hatóság intézi a főbb egyházi ügyeket, kezelteti az alapítványokat s főkepenzeket, elrendeli az egyházak hivatalos meglátogatását, amely, lényegére nézve egyezik a glárusi rendtartással; ez ad szabályokat és utasításokat az egyes gyülekezetek számára az egyházi főbb ügyekben; — rendelkezései azonban, igen sok esetben csak az államtanács helybenhagyása által nyerhetnek érvényt. A konzistoriumnak három osztálya vagy bizottsága van; — amelyek közül az első az isteni tisztelet és vallástanítás, a második a városi, a harmadik a falusi gyülekezetek ügyére vonatkozólag felvigyáz, hogy a szabályok

s végzéseek végrehajtának-e; a tapasztaltakról jelentést tesz, s némely ügyekben a köztanácskozások előkészítése végett véleményez és tervez.

A vidéki gyülekezetekben fenállanak a presbyteriumok, amelyek a lelkésznek, hivatalos teendőiben segítségére vannak, az isteni tisztelet külső dolgaira felügyelnek, a szegényekről gondoskodnak stb. A városban öt diakónia áll fen, melyeknek tagjai a városi lelkészekből s a konzisztorium küldötteiből állanak; ezek gondoskodnak a szegényekről s a konzisztoriumnak a vallásoktatásban segítségére vannak stb.

A lelkészek, akiket a gyülekezetek szabadon választanak, együttesen alkotják a lelkipásztori társulatot, compagnie des pasteurs, amelynek a theologiai tanárok is tagjai. Ezen társulat tiszte, bizonyos ügyekben előterjesztéseket tenni a konzisztoriumhoz, a vidék vallásos állapotára s a válástanításra felügyelni, a theologiai tanárokat választani, amely választás azonban a konzisztorium és az államtanács által is megerősítendő.

A genf kántoni szabad egyház.

Genf kántonban, 1849 óta egy szabad evangélikus egyház is áll fen, amely az államtól segílyt nem kap, attól teljesen független, autonom. Ezen egyházban a főhatalom a hívek egyetemes gyűlésénél van; főkormányshék a presbyterek testülete, melynek egyes tagjait a hittestvérek, az atyafiak, bizonytalan időre s esetről esetre szabadon választják. A presbyterség nem pusztá emberi hanem isteni tekintélyü intézménynek tartatik s a presbyterek közzé számíttatnak a lelkészek is. A diakónok tiszte a szegényekről való gondoskodás. Ezen egyház tehát az ős apostoli szervezetet igyekszik megvalósítani. A genfi szabad egyháznak van egy theologiai tanintézete is; ebben működött a magyar protestáns egyház iránt kitünő részvétellel viseltetett világhírü egyházi történetiró Merle d' Aubigné.

VIII. Graubünden kanton.

A mostani egyházszervezet 1873-ból veszi eredetét, s mégis tul a rendén szövevényes.

Legfőbb kántoni egyházi hatóság az evangélikus nagy tanács, amelyet a polgári nagy tanács evangélikus tagjai alkotnak, s melynek tiszte a kánton evang. egyházi ügyeinek általános vezetése, a zsinat kebelébe három polgári assessor kinevezése; minden zsinati végzések felett a megerősítés jogának gyakorlása, javaslatok készítése az egyház pénzügyeire vonatkozólag, s felügyelet azok felett.

Az evangélikus kis tanács alkotja azon közeget, amely által az egyházi hatóságok a nagy tanácssal érintkeznek, ez végzi a közvetlen felügyeletet az egyházi vagyonok felett s felvigyáz hogy a felekezeti viszonyokra vonatkozó törvények megtartva s végrehajtva legyenek.

A zsinat tagjai: a nagy tanács által kinevezeteni szokott már említett három assessor, továbbá mind azon lelkészek, akik a zsinati fogadalom letétele folytán a zsinat kebelébe felvétettek. A zsinat választ saját kebeléből elnököt, két másodalelnököt, egyházi tanácsosokat, kancellárt, alkancellárt, quaestort. A zsinat a döntő hatóság minden oly rendeletek felett amelyek egyházi ügyekre vonatkoznak, mintszinte a lelkészelöltek, vagy másunnan bekebelezendő lelkészek felvétele vagy visszautasítása ügyében is. Mint legfőbb felügyelő hatóság, a zsinat vigyáz fel a lelkészek magaviselete, hivataloskodása, az egyházi tanács és kolloquiumok intézkedései felett is s gondoskodik a szertartási, vallástanítási és énekes könyvekről. A zsinat évenként rendszerént egyszer szokott összevgyülni.

Az egyházi tanács, amely áll a zsinat által három évre választott hat lelkészi s a kis tanács által kinevezett egy világi tagból, az egyházi ügyekre vonatkozólag a tanácskozásokat előkészítő, felügyelő, bíraskodó és végrehajtó hatóság.

A kolloquiumok oly gyűlések, amelyeket a kántonbeli lelkészek, különböző szakaszokra oszolva tartanak, avégre

hogy a zsinati végzések életbelépéséről, a kebelbeli lelkészek feletti felügyeletről, az egyházi levéltárak rendben tartásáról, az egyház közjavára célzó tervek készítéséről előterjesztésekről stb. gondoskodjanak.

Az egyes gyülekezetek saját előjáróikat s lelkészeiket szabadon választják, vagyoni viszonyaikat önállólag rendezik. Lelkészek s gyülekezetek félévvel előre költsönös felmondási szabadsággal bírnak.

IX. Neuenburg kánton.

Az egyház egyetemes kormányzó hatósága a zsinat, melynek tagjai három évre választatnak az illető kerületek minden választóképes protestáns egyénei által. Egy egy kerület 4000—8000 választóból áll s választ egy lelkészi és két világi tagot. A zsinat elnöke jelenleg Nagel neuenburgi lelkész. A zsinat hatósági köréhez tartozik: a segéd és helyettes lelkészek kinevezése, az isteni tisztelet külalakjának meghatározása, a vallástanításra ügyelés, a liturgia s énekes könyv feletti előtanácskozás, mert az elfogadás teljes joga magokat az egyes gyülekezeteket illeti. A zsinat évenként rendszerént kétszer, májusban és novemberben ül össze. A közben eső idő alatt egy hét tagból álló zsinati bizottság intézi az ügyeket, s rendkívüli esetekben ezt illeti a zsinat összehívásának joga is.

Az egyes gyülekezetekben a presbyterium a főhatóság melynek tagjai a gyülekezet által választatnak 3 évre. Ez kezeli a szegények pénzalapját s a lelkészi teendőknél segítségül van. A lelkészek minden hat évben új választás alá esnek.

Az egész kántonbeli ref. egyház hat kis kerületre van osztva s mindenikben rendszerént van egy kerületi segédlelkész, akinek rendeltetése az, hogy most itt, majd amott, ahol t. i. a lelkész betegség vagy más ok miatt gátoltatva van, segítségül legyen. Ezen kívül minden nagyobbacska gyülekezetben rendes segédlelkészi állomás van. A rendes szintugy mint segédlelkészeket az állam fizeti.

Van Neuenburgban 1873 óta egy az államtól független

szabad egyház is. Ennek is a zsinat a főhatósága, amelyet alkotnak minden lelkészek s három annyi világi képviselők és a hittanárok. A zsinat szabja ki az egyes gyülekezetek határait, állapítja meg az isteni tiszteleti s iskolai könyveket, rendezia theologiai tanfolyamot, gondoskodik a lelkészek, tanárok és tanítók fizetéséről. stb. Évenként rendszerént egyszer gyül össze. Egyik zsinattól a másikig egy négy lelkészi s öt világi tagból álló zsinati bizottság intézi az ügyeket.

Az egyes gyülekezetekben évenként legalább egyszer tartatik egy oly nagy nép gyűlés, amely választja a lelkészeket és presbytereket s a gyülekezeti rendtartást megállapítja. A presbyterek kötelessége a szegények pénzalapját kezelni, a beteget meglátogatni s a lelkészi teendőkből segítségül lenni.

X. Schaffhausen kánton.

Az egyes gyülekezetekben a nagy gyűlés a főhatóság melyet minden önálló férfiak alkotnak, ez választja a lelkészválasztó tagokat s a presbyteriumot, amelynek elnöke hivatalból a lelkész; tagjainak száma 5—7, akik hat évre választvák. A presbyterium tiszte: előlegesen tanácskozni a nagy gyűlés által eldöntendő tárgyak felett, a gyülekezet egyházi életére s közérkölcösiségére felügyelni, a lelkészválasztáshoz szükséges előintézkedéseket megtenni.

Az egész kánton egyházi főhatósága az egyházi tanács, melynek tagjai: az államkormány egyházi előadója mint elnök, az antistes mint másod elnök, a zsinat által választott egy lelkész s egy világi egyén, a nagy tanács által választott két világi s egy lelkészi tag; mindezeknek tisztök hat évig tart. Az egyházi tanács teendői: a kánton egyházi ügyei feletti felügyelés, a törvények s szabályok végrehajtása, az egyes gyülekezetekből felebbezett ügyek eldöntése, a gyülekezeteknek hat év alatt legalább egyszeri meglátogatása, a lelkészeknek indokolt ítélettel elmozdítása vagy felfüggesztése, mindenféle ujtások feletti véleményadás.

Az antistest a kormánytanács által kijelölt 3 egyén

közül a nagy tanács választja 6 évre. Ő a közeg az egyházi tanács és a lelkészek között, végrehajtója az egyházi tanács utasításainak és megbízásainak; ő ordinálja a lelkészjelölteket s vezeti be az elválasztottakat s mint tulajdonképeni egyházi felügyelő ő végzi a látogatásokat.

A zsinat áll: a kántoni lelkészi kar bekebelezett tagjaiból, a kormány egy küldöttéből, az egyházi tanács tagjaiból. Csak tervez és véleményez. Évenként rendszerént egyszer gyűl össze.

A konvent, mint a kántonbeli összes lelkészek gyűlése évenként háromszor gyűl össze, eszméket cserél és tanakodik a lelkészi teendők pontos és ügyes végzése, a lelkészek tudományos művelődése, és a zsinaton felveendő tárgyak felett stb.

XI. Szent Gallen kanton.

A zsinatnak, amelybe minden 1000 lélek után egy képviselő választatik, jogában áll a tisztán egyházi ügyek felett nem csak tanácskozni, hanem végzéseket is alkotni, amelyek az államhatóság megerősítése alá nem esnek. A zsinat tiszte továbbá felügyelni az egyházi alapítványok kezelésére, az egyházi hatóságok működésére, vizsgálni a lelkészjelölteket s választani a dékánokat s az egyházi tanács tagjait.

Az egyházi tanács 7 rendes és 4 póttagból áll; elnöke jelenleg Mayer szentgalleni lelkész. E tanács tiszte: egyházi ügyekben terveket készíteni, az egyházlátogatást végezni, a házassági perket végső ítélettel ellátni. Az első ítéletet e tekintetben a gyülekezeti előljárárság hozza s ennek tiszte a gyülekezet vallásos élete és erkölcsisége feletti felügyelet is.

Az egyes gyülekezetek szabadon választják a lelkészeket és pedig élethosszig; — természetes azonban, hogy formasierü ítélet által elmozdíthatók.

XII. Thurgau kanton.

A zsinatba, a 400—800 lélekből álló választókerületek küldenek képviselőket, 4 évre. Tiszte liturgia, énekes könyv, vallástanítás s anyakönyvek ügyében törvényeket vagy

végzéseket hozni, de amelyek még az egyházi tanács megerősítése alá esnek; továbbá ezen tanács tagjait választani, s az egyházi hatóságok felett a főfelügyeletet vinni.

Az egyházi tanács a legfőbb hatóság, áll két lelkészi s három világi tagból, akik 4 évre választatnak. Tiszte: a népszavazásokat elrendelni, a zsinat munkálatait megvizsgálni, a központi alapítványokra s általában az egyházi vagyponra, a lelkészjelöltek vizsgáira, a lelkészi hivatalok szabályszerű betöltésére felügyelni stb.

A gyülekezeti előljáróság, amely legalább öt tagból áll, kezeli az egyházközségi vagyont s végrehajtja a törvényeket és felsőbb rendeleteket. A gyülekezetek szabadon választják a lelkészt, élethosszig.

A kántonbeli lelkészek egyeteme itt is káptalanokra oszlik, melyeknek céljok az egyházi ügyek feletti eszmecsere s a tudományos tovább működés.

Itt is vannak kátoni segédlelkészek.

(Vége következik).

Révész Imre.

II.

Miért meddő a nyelvtanítás gymnáziumainkban?

Ha nem rösteljük a fáradságot, s a gymnáziumok évenként mind sűrűbb tömegben megjelenő tudósítványait átlapozgatjuk, azt vesszük észre, hogy a nyelvészeti tanulmányokra szánt idő mindenütt aránytalanul túlhaladja az egyéb tudományokra fordított szokott összes óramennyiséget. Ebből a józan gondolkodás megmásíthatlan törvényei szerint mulhatlanul annak kellene következnie, hogy azon haladás, melyet iskoláink a nyelvészeti tanulmányok széles mezején felmutatnak, aránytalanul nagyobb a többinél. Pedig ez épen megfordítva van a valóságban. Mi lehet ennek oka? Hol rejlik azon végzetes hiba, mely sisyphosi munkával majdnem semmi, vagy legalább oly nyomoruságos eredményre vezet, melyet majdnem semminek lehet nevezni? Ezen okot fürkészní célunk

jelenben, rámutatni a bajnak fenékfészkeére, s gyakorlati tapasztalataink alapján, figyelmeztetni azokat a kiket illet. Vonatkozásaink Patakot és Debrecent fogják érdekelni, a többi tanodai tudósítványokat, rövid cikkünk keretén kívül hagyjuk.

I.

Patakon az összes gymnáziumi heti óraszám, értve mindig a rendes kötelezett tantárgyakat — 183, Debrecenben — 193. Ezen óraszám öszletből jutt a nyelvekre Patakon 101 — Debrecenben 102; a többi tantárgyakra P. 82 D. 91. Ha ezen most idéztük számarányokat szemügyre vesszük, lehetetlen azt nem mondanunk, miszerint a nyelvészeti tanulmányok nemcsak elhanyagolva, mellőzve, háttérbe szorítva nincsenek, sem egyik, sem másik főiskolánkban, hanem ugyancsak követelik osztályrészüket, s szemben velök inkább a többi tantárgyak nyithatják panaszra ajkaikat. A mi iskoláinkat valóban nem érheti azon vád, hogy sok nyelvet, nagy óraszám-ban akár a multban ne tanítottak volna, akár a jelenben ne tanítanak. Az öreg, érdemes Szombathy munkájában (Hist. Schol. Pat.) már a régi jóidőkről is fel van jegyezve, mikép a zsidó praesesen kívül, még praeses linguae germanicae, sőt gallicae is akadt hébe-hóba, hogy a latint és görögöt mint önkényt érthető dolgot, ne is emlitsük. Bizonyára keleten a medreszékben az arab mint a kórán megszentelt nyelve, melyet gyaurnak ajkaira venni sem szabad, s a persa, a bájos keleti költészet ezen mézédeseen ömlő nektárja, nagyobb fáradsággal s óramennyiséggel alig adatik elő, mint a mi kollégiumainkban az ókor ugynevezett klasszikus nyelvei. S mégis általános a panasz, hogy a magyar ifjak, kiknek pedig a nyelvek iránti fogékonyságát, nyelvképességét a külföldiek is gyakran csodálják, épen a nyelvekben nem teszik azon előmenetelt, melyet már csak rájuk fordított óramenyiség miatt is jogosan lehetne követelni; jogosan mondjuk, mert a mit Patakról s Debrecenről ez érdemben idézni szerencsések valánk, az áll valamennyi gymnáziumról, úgy hogy bátran kimondhatjuk, miszerint a gymnáziumok összes óraszámának

több felénél tisztán a nyelvtanítás muzsájának van szentelve. S a panasz egyre hangzik, hogy el van hanyagolva a nyelvtanítás, ifjaink az érettségi vizsgálatokon annyit sem tudnak, hogy egy latin, görög vagy német könnyebb szerzőt a maguk erejéből képesek lennének valamennyire megérteni. S ezen panasz alaposágát, dacára a hivatolt óramennyiségnek, majdnem teljes értékében kénytelen beismerni mindazon nyelvtanár, ki hivatását komolyan veszi, ki minden erejéből azon van, hogy valódi eredményt tudjon felmutatni. De minthogy minden okozatnak mint eredménynek szükségképen megvan a maga oka, tehát eredete, vizsgáljuk ezen okot, mindenek előtt a már érintett óramennyiség körében.

Igaz ugyan hogy a 101, és 102 nyelvészeti óra szemben a 82, és 91 egyéb óramennyiséggel, hatalmas tömege miatt soknak, mintegy a haladhatás biztosítékának látszik lenni. Ámde, mit ér azon óramennyiség, melynek megoszlása osztályonkénti s nyelvek szerinti berendezése a lehető legésszerűlenebb combinatiót tünteti fel. Nézzük csak miként oszlik meg, a már említett 101, és 102 nyelvtani óra a maga alkat elemeire, mind Patakon, mind Debrecenben. A következőleg: magyar = 19, latin = 38, görög = 16, német = 12; tehát 66 idegen nyelvi óra jut 8 osztályon át 19 magyarra Debrecenben; — Patakon pedig magyar = 19, latin = 46, görög = 20, német = 18, és így 84 idegen szemben a 19 magyarral, mint anyanyelvi oktatással. Azt hisszük, hogy az óramegoszlás célellessége eléggé kitűnik a számok ezen dilatiójából, azonban még más oldalról is be kell világítanunk ezen nyelvészeti Bábelt, hogy érdeme szerint kellően méltányolhassuk, mint az ésszerűtlen nyelvtanítás matematikai és statistikai alapját.

Paedagógjaink, s nyelvtanítóink váltig azt hangoztatják mikép minden idegen nyelvtanítás egyedüli ésszerű alapja csak az anyanyelvi lehet. S ez olyan igazság, mint az, mely kimutatja hogy a föld forog a nap körül, s hogy a $2 \times 2 = 4$ s bámulatos, dacára annak, hogy a saját maguk által hangoztatott elv igazságában hisznek, ezen elvet, ezen megdönthetetlen igazságot mindig és rendszeresen megfordítva alkalmaz-

zák. Ha áll az, s pedig az ellenkezőt senki sem fogja bebizonyíthatni, miszerint minden ésszerű nyelvtanítás egyedüli alapja az anyanyelvi, ebből nem az következnek-e, mikép ott, a hol az alapot megvetjük, az algymnáziumban a fősúlyt okvetlenül az anyanyelvre fektessük? S mit mutatnak osztályonként a számok? Mindennek éppen ellenkezőjét. Most ime Debrecenben van I—IV. osztályig magyar = 12, latin = 27, német = 6, tehát 33, Patakon magyar = 11, latin = 26, német = 6 és így 32 idegen nyelvi óra. Mind jobban kezdünk közeledni a megfordított arány dicső épülete felé, azonban teljes belátásunk annak furcsa modorára csak akkor lesz, ha az óramegoszlást az algymnáziumban osztályonként s tantárgyaként is szemügyre vesszük. Lássuk tehát. Patakon van:

	magyar	latin	német
I.)	4	8	—
II.)	3	6	—
III.) osztályban	2	6	3
IV.)	2	6	3
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	11	26	6

Debrecenben az:

	magyar	latin	német
I.)	3	8	—
II.)	3	8	—
III.) osztályban	3	6	3
IV.)	3	7	3 — óra.
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	12	27	6

Ime ennyire fel kellett alkat elemeire bontanunk legalább az algymnázium összes nyelvészeti óraszámát, hogy határozott elmarasztaló ítéletet mondhassunk azon rendszer felett, mely eredménytelenséget mutat minden ízében, s megfojtja jó eleve azon nyelvészeti csirákat, melyek éppen a naiv gyermeki észben fogamzanak természetszerűleg legjobban.

Igaz ugyan, hogy a mi bölcspaedagogjaink segítenek magukon s azt állítják, mikép ezen óraszámok semmit sem bizonyítanak, hiszen már az elemi iskolának is legalább

az elemi magyarnyelvtanból jó alapot kell adnia növendékeinek, hogy azok a gymnáziumba felvehetők legyenek. Ezt elismerjük mi is azon hozzáadással, mikép az elemi iskola csakis a legegységibb magyar nyelv-tani törvényeket adhatja meg, s a tanító eleget tett nehéz hivatásának, ha a gyermekeket ezen elemiekben jól kiképezte. Csakhogy azt vagyunk kénytelenek tapasztalni, hogy az algymnázium növendékeinek nagyobb száma az, mely ezen elemi nyelv-tani ismeretekben is botorkázik, tehát a népiskola aligha felel meg feladatának úgy amint kellene, s az algymnázium van hivatva arra is, hogy az elemi iskola hiányait helyreüsse, és így az elemieket mielőtt tovább haladna, derekasan megismételje. Ezt pedig csak is akkor eszközölhetik, ha megfordítják a számviszonyokat s a 8 latin helyett adnak legalább 6 magyar órát, s tájékozzák a tanulót anyanyelvében, s a latint s egyebet csekélyebb heti óraszám-mal veszik fel tudományos étlapjukba. P. u. ilyenformán:

	magyar	latin	német
I.)	6	4	—
II.)	6	4	—
III.) osztályban	6	4	4
IV.)	6	4	4
	<hr/> 24	<hr/> 16	<hr/> 8

Mely esetben 24 magyar és ugyanannyi idegen nyelvi óra adatván az ésszerű egység helyre állana, s bizonyára több lenne az eredmény minden tekintetben, mint most. Azonban ismét ellenvetik paedagógjaink, nem szükséges annyi magyar óra mint latin vagy német, hiszen minden nyelv-tani óra egyszerűs-mind magyar is. Bár igaz lenne, és bár igaz lehetne, mert ez azt mutatná, hogy az összehasonlító nyelvészet nagyszerű vívmányai magyarországi tanáraink között ma már nem terra incognita, hanem valóságos országút, melyen a tudományos forgalom fenakadás nélkül halad. A magyart összehasonlítólag tárgyalni az idegen nyelvekkel, vagyis az algymnáziumi növendéket oly művészileg vezetni bele a latin nyelv ösmertébe, hogy az a magyar és latin alak-tan és syntaxis közötti

külömbőségeket s a hasonlóságokat combinative átláthassa, ez kétségkívül a nyelvtanítás ideálja. De hanyadik gymnáziumi tanár olvassa hogy többet ne említsünk Bopp összehasonlító nyelvtanát Müller Miksa nyelvtudományi felolvasásait, Steinhalt, Humboldt Vilmost, sőt a közelmúltban Hunfalvy Pál által szerkesztett magyarnyelvészetet, Riedl Szende hangtani műveit s Magyarische Grammatikáját? Pedig ezeknek, legalább ezeknek komoly tanulmányozása nélkül, csak üres handabanda azt állitgatni, mikép minden idegen óra magyar is, mert aki az összehasonlító nyelvtan-törvényeit nem ismeri, a ki kellő hangtani tanulmányokat nem tett, az nem tárgyalhatja helyesen összehasonlítólag egy árja s egy altáji. tehát egy hajlító s egy ragozó nyelv törvénykönyvét.

Ujra mondjuk és hangsulyozzuk, hogy minden észszerű nyelvtanítás alapja magyar gyermeket illetőleg, csak a maga anyanyelve, a magyar lehet. Hogy ez mindeddig nem így van, ezt az órák sajátságosan esztelen számarányából kimutattuk. Megmutattuk azt is, miképen kellene a józan észnek megfelelően berendezni a nyelvtani órákat osztályonként az algymnáziumban, hogy ne jussanak onnan feljebb oly botránnyos tudatlansággal a tanulók, mikép az orthographia s a nyelvtan biztos ismeretével sem bírnak. Most pedig fedezzünk fel még több sarkalatos hibát.

II.

Ha egészen céltalannak mutatkozott az algymnáziumi órabeosztás a nyelvészeti csirák kifejlesztésének szempontjából, nem kevésbé céltalan, helytelen és észszerűtlen a tananyagnak osztályonkénti széttagolása. Pedig a tananyag helyes beosztása nélkül, nincs oly tanár, ki valódi eredményt legyen képes felmutatni. A helytelen beosztáson e szerint épen úgy változtatni kell, mint a helytelen óraarányokon. De lássuk, mindenek előtt mindkét iskolában osztályonként a felvett s beosztott tananyagot, magából ezen összeállításból is ki fog tűnni, azon ítélet igazsága, melyet most elmondtunk. Ime az áttekintet:

Debrecenben.

Patakön.

- I. oszt. Magyar. Az egész alaktan. Betű, szó és mondatlan.
- Latin. Az egész alaktan, a szabálytalanságok mellőzésével. A szabályos alakok.
- II. oszt. Magyar. Az alaktan ismétlése mellett az egyszerű és összetett mondatok általános ismertetése. Név és igeragozás a rendfelfüggetleneket is belefoglalva. Egyszerű és összetett mondatok ismertetése.
- Latin. Az egész alaktan, főüggyellett a szabálytalanságokra. Alaktan a szabálytalanságokra is kiterjeszkedve.
- III. oszt. Magyar. Szó és mondatkötés, szóegyeztetés, nevek és igék vonzata, fő és mellékmondatok nemei, szórend, az egyes mondatok összehúzása, fokozatai, rendje, mondatso-rozatok. Szófüzés az alaktan folytonos gyakorlatával.
- Latin. A szókötésből a szóegyeztetés és szóvonzat szabályai, az igék vonzatáig. Az egyszerű mondatok szófüggés-tana.
- Német. Az alaktan, az igeragozásig bezárólag. Alaktan a szabálytalanságok kivételével.
- IV. oszt. Magyar. Szabálytalan és szabályos mondatso-portozatok, kör- Irály és verstan.

Debrecen.

Patak.

mondatok, irás és indulatjelek ; az irási előadás alapnemei, az írásmód főfajai, az irály kellékei, szóképek, alakzatok, a vers-tan elemei.

Latin. A nevek, igék szó- Az összetett monda-
kötése, mondatkö- tok tana, az egész
tés, a verstan elemei. alaktan és mondat-
tan ismétlése, köt-
szók, idők és mó-
dok tana.

Német. A nyelvtan folyta- A nyelvtan folytonos
tása, az új és régi ismétlése mellett a
hajtogatásu igék. rendellenes alakok.

Szándékosan állítottuk egymásmellé mind három nyelv osztályonkénti tananyagát. Annak, ki szakértő igen érdekes a tervszerűtlenség ezen quodlibete. Azonban lássuk csak, miért tartjuk ezt a magunk meggyőződése szerint ésszerűtlen tananyag beosztásnak? Vizsgáljuk meg már most nyelvenként mindkét iskola tudományos étlapját.

Debrecen.

Patak.

I—IV. oszt.

1. Magyar nyelv.

I. Az egész alaktan.	Betű, szó és mondat.
II. Az alaktan ismétlése mellett az egyszerű és összetett mondatok általános ismétlése.	Név és igeragozás a rendtelenségeket is belefoglalva. Egyszerű és összetett mondatok ismertetése.
III. Szó és mondatkötés, szó-egyeztetés, nevek és igék vonzata, fő és mellékmon-	Szófüzés, az alaktan folytonos gyakorlatával.

Debrecen.

Patak.

datok nevei, szórend, az egyes mondatok összehuzása, fokozatai, rendje, mondat sorozatok.

IV. Szabálytalan és szabályos mondat sorozatok, körmondatok, irás és indulat jelek; az irási előadás alapnemei, az irásmód főfajai, az irály kellékei szóképek alakzatok, a verstan elemei.

Irály és verstan.

2. Latin nyelv.

I. Az egész alaktan, a szabálytalanságok mellőzésével.

A szabályos alakok.

II. Az egész alaktan, főfigyelettel a szabálytalanságokra.

Alaktan a szabálytalanságokra is kiterjeszkedve.

III. A szókötésből a szóegyeztesítés és szóvonzat szabályai, az igék vonzatáig.

Az egyszerű mondatok szófüzéstana.

IV. A nevek, igék szókötése, mondatkötés, a verstan elemei.

Az összetett mondatok tana, az egész alaktan és mondatlan ismétlése, kötszók, idők és módok tana.

3. Német nyelv.

III. Az alaktan, az igeragozásig bezárólag.

Alaktan a szabálytalanságok kivételével.

IV. A nyelvtan folytatása, az új és régi hajtogatású igék.

A nyelvtan folytonos ismétlése mellett a rendellenes alakok.

Ime előttünk áll a tervszerűtlenség mintaképe. A gyermek egyidejűleg keresztül ront a magyarnyelv egész alaktanán, a latin egész alaktanán, a szabálytalanságok mellőzésével, a debreceni iskola I. és II. osztályában; míg ugyanazon

osztályokban Patakon, a magyarból a betű, szó és mondattant név és igeragozást, a rendetlenségeket is belefoglalva, egyszerű és összetett mondatok ismertetését kapja. S ez látszólag össze is vág. Azonban csak is látszólag, mivel a valóság ezen látszatnak határozottan ellene mond. Avagy egész alaktan-e az, mely a helytelenül ugynevezett szabálytalanságokat egyelőre mellőzi s a nyelvnek egész képét nem adja? Látszik-e ezen tananyag beosztáson az, hogy azok kik ennek életet adtak, Révai Elaboratior grammatikáját, Hunfalvyt, Riedlt Lugossit figyelmökre méltatták volna? Van-e szó ezen beosztásban a nyelvtan alapjáról, a magyar hangzatról, azon hangváltozási törvényszerűségről, mely nélkül a nyelv proteusi alakulásai éppen úgy nem érthetők meg, éppen úgy nem foghatók fel, mint a jegecedés törvényeinek ismerete nélkül nem érthető az ásvány, a közetek képződése s időnkénti lerakódása nélkül nem fogható fel a föld, a physiologiai kifejlődés nélkül nem ismerhető a növény és állattan sajátosos tüneményeinek gyönyörű tudománya. A nyelvet mint szervületet kell felfogni, mint minden izében élő és mozgó s egymással a legszorosabb összefüggésben álló organismust kell a gyermeknek is előadni. Nem tevén különbséget a rendes és helytelenül ugynevezett rendetlen, avagy szabályos és szabálytalan alakulások között. Rendetlen és szabálytalan alakulások a nyelv organismusában éppen úgy nincsenek, a mint nem léteznek azok a növényi s állati szervületben. Talán rendetlen fejlődésű a rózsa, mert levelei szára, szirmai egymástól elütő alakulást mutatnak? Avagy az állati szervület, melyben az izmok, idegek, csontok, szövetek, sejtek stb. mind más és más alakúak? A nyelv hajtásai éppen oly törvényszerűek, oly szabályosak, mint a növényi vagy állati szervek, csak fel kell ismerni a nyelv alakjainak physiologiai törvényszerűségét. Erre pedig csak a hangtan tanít meg, s éppen ez az, a mire algymnáziumaink éppen semmi gondot sem fordítanak. A gyermek előtt szabálytalanságokról, rendetlenségekről beszélni szörnyű tévedés, s csak arra való, hogy tiszta világos képet a nyelv organicus összefüggéséről soha ne tudjon alkotni magá-

nak. A hangtan azon legfontosabb része a nyelvtannak, mely az alaktan megérthetésének kulcsát adja kezünkbe, mely tehát ennek egyedüli észszerű alapját képezi, de ismét ez azon része a nyelvtannak, melyhez tanáraink legkevésbé látszanak érteni. S ez az oka, hogy nem vizsgálván a látszólagos szabálytalanságok régi nagy rendjét, azok megmagyarázása elől önkényt kitérnek, zavarban hagyván a gyermeket mindazon fontos nyelvtényekkel szemben, melyekkel 8 egész éven át küzködik, miután józan eszével, melyet ugyan az iskolai rendszer lassanként kiforgat sarkaiból, be nem láthatja, miért rendes vagy rendhagyó ez vagy amaz ige, miért képződik egyik alakulás így a másik meg amugy?

A felállított táblázat további analysisével nem untatjuk az olvasót, hiszen az ahoz értő előtt egyszerre kitünik annak minden szembeötlő hibája, a következtetést tehát mindenki bizvást elvonhatja segítség nélkül is, csak annyit jegyzünk meg, mikép a hangtan mellőzésén kívül főhibául még azt kell megrónunk, hogy osztályonként a nyelv organismusának egyes részeit mutatja be, sohasem az egész organismust. S míg p. u. az egyik osztályban az igeragozásig megy, hallgat arról, miképen fejlődik az igeragozás, mi összefüggés van a hangatani törvények s a nyelv alakjai, ezek és a szavak mondattani elhelyezése között. A tanítás alaptörvényének pedig ezekkel ellenkezőleg annak kellene lennie, miszerint a nyelv mint organikusan összefüggő s minden igében physiologiai törvényeken alapuló, születő, fejlődő s elhaló élő egység legyen már a gyermek esze előtt is feltüntetve. Természetesen ezen felfogással a rendtelenségek emlegetése sehogysem vág össze, s némely tanítónak könnyebb a hangatani törvények felett nem gondolkozni, mint kellő tanyulmányokat téve mindent megmagyaráznia. Így állván a dolog, lehet-é azt várni, hogy gyermek p. u. a latin sum, fui, esse ige alakulását megérthesse, s megtarthassa? A gyermek megborzad azon nyelv nehéz voltától, melynek létigéje háromféle formában is kinozza őt. De nem érti meg elemi magyar nyelvtanainkból a vagyok, valék, leszek, legyenek közötti összefüggést sem, hiszen erre csak

is az összehasonlító nyelvtudomány eredményének alapján vezetett ésszerű tanítás vezethetné! De a hangtani tájékozottság nélkül, hogyan értse meg a felgymnásiumi ifju is p. u. az ilyen görög formációkat λειπο, ελειπον λελοιπα a német binde, band, gebunden féléket, ha meg nem magyaráztatik előtte azon hangtani törvény mely arra tanít, mikép mind ezen szóalakokban a fogalmak vonatkozásainak különbségét a hangzók különbsége fejezi ki. Hogy pedig ne úgy tűnjék fel ezen egész eddigi előadásunk, mint valami Donquijotteriade, szabad legyen a hangtan fontosságára, a magyar hangtan geniális megalapítójának dr. Riedl Szendének „A magyar nyelrendszer alapvonalaiból“ című művéből (M. Ny. IV. 33. l.) következő szavait idéznünk: „Ezen hangtörvények, melyek külön nyelvekben különbözök, a szóelemzésre nézve igen fontosak. Ezen törvéynél fogva t. i. a szók és szóalakok, mindenféle változásoknak alávetvék, melyek következtében, az eredetileg szerves hangalak gyakran eltorzítottatik, s az eredetileg ugyanazon szóalakok egymástól eltérnek. Ezen törvények által minden egyes nyelv, külső alakjára oly sajátos színezetet ölt, melynélfogva minden szón, már annak első hallására kivehető, vajjon a nyelvhez tartozik e eredetileg, vagy pedig kölcsön van véve.“ — Ezek oly figyelmeztetések, melyeket eléggé nem ajánlhatunk tisztársainknak. S hogy a nyelvről mint szerves egészről mondott szavainkat is a tudomány tekintélyeivel támogassuk, szabadjon még egyszer Riedl-re azután nagyérdemű Hunfalvynk-ra hivatkoznunk. Riedl, már idézett műve 32. §-ban következőleg nyilatkozik: „A nyelv, mint a gondolatok kifejezése, mondatokból áll. A mondat alkotó tényezői a szók, melyek önállóan nem léteznek a nyelvben, hanem csak a mondatban bírnak teljes jelentőséggel. Azért is nem szabad úgy tekinteniünk a nyelvet, mintha egyes önálló szóknak a mondatba, mint egészbe való külső összefüggése által alakulna; valamint a gondolat nem származik egyes képzeteknek egy egységbe való külső összefüvése által: sőt a szók a mondatból lépnek ki, mint a mondat tényezői. Ezen tényezők kiemelése a mondatból a tu-

dományos boncolásnak következménye. S ezen boncolás még tovább is halad, s az egyes szókat tagokra osztja, melyek alkotó tényezői s végső elemei az egyes szóhangok. A szóhangok írásbeli jegyei a betűk. A hangtól és annak jegyétől a betűtől különbözik a betű elnevezése — Riedl ezen szavai értenünk adják eléggé, mikép a nyelv szerves egészét kell folytonosan szemügyre vennünk, s annak egyes részeit mindenkor az egész organismushoz való viszonyában kell tárgyalnunk. Lássuk már most, miként teljesedik ezen felfogás Hunfalvy Pál nyilatkozata által, s mily fontosságot tulajdonít ezen tudásunk az anyanyelv tanulmányozásának. Hunfalvy (török-magyar és finn szók egybehasonlítása 1855) a nyelv mivóltáról a következőkben nyilatkozik: „A nyelv felfogása, a nyelvtudomány, lehet kezdőszerű, tökéletlen; maga a nyelv kezdete — ha ezt tudnunk lehet — inkább gyermek tettéhez hasonlít, mely a természet törvénye szerint tökéletes, jóllehet a gyermek még nem tud vele élni. A nyelv az emberi gondolkodó tehetségnek azon sajátosságos, ösztönszerű termése, melynek minden izikéje meg lett, minekelőtte az eszmélet tárgyává tehetné. A nyelvet, jóllehet azt az emberi gondolkodó tehetség sajátosságos, ösztönszerű termésének nyilatkoztatjuk, mégis mindenkinek tanulnia kell, akár szita legyen az anyja tejével, akár nem. Mert az anyja tejével beszit nyelv, olyan bő vagy szegény, olyan szabatos vagy rendetlen, milyennel a szoptató, s utána a játszótársak, végre azon emberek birnak, kik között felnövekedik a fiu és ifju. A nyelvtudás nem születik velünk, azt tehát szereznit kell; a különbség, mely az ugynevezett anyanyelv tanulása és más nyelv között van, bár mily nagy is a tanulóra nézve, nem teszen semmit ahhoz, minélfogva mondjuk, hogy mindenkinek tanulnia kell a maga nyelvét. Kitetszik ezen tanulás szüksége azon tapasztalásból is, hogy nincs nyelvlángész, mely az anyja tejével beszit nyelvet bár egész terjedelmében mindenestül birhatná; kitetszik leginkább abból, hogy azon nemzet szellemileg legderékabb, melynek tagjai aránylag legszorgalmatossabban tanulják a magok nyelvét; s hogy műveletlen marad

mindig azon nemzet, melynek tagjai aránylag leginkább bé-
érik az anyatejjel beszitt nyelvvel.“

Azt hisszük Riedl szavaival a hangtan fontosságát, Hun-
falvyval az anyanyelv tanulmányozásának nélkülözhetlenségét
eléggé kimutattuk. Mindkettőre szükség volt, mivel a hangtan
mint a nyelvtanítás alapja még iskoláinkban ismeretlen, s a
magyarnyelv tanítása, tehát az ésszerű nyelvtanulhatás alap-
ja mindenütt el van hanyagolva. Ennek továbbá is így maradni
nem szabad, mivel ha ez ezentul is így lenne, akkor minden
idegen nyelvtanítás meddő, eredménytelen, untató sőt butító
leszen. S ha egyéb eredményt tanáraink elérni nem bírnak,
mint a mit eddig elértek, akkor sokkal inkább helyes, ha el-
marad iskoláinktól, mint haszontalan balast, minden nyelv,
semminthogy érthetetlen paradigmákkal öljék el azon fiatal
kedélyt és észet, mely hajlékony mint a nád, olvadékony mint
a viasz.

III.

Kimutattuk azt, mily helytelen óraarányok körében, mily
fonák tananyag megoszlás alapján mozog algymnáziumi ösz-
szes nyelvtanításunk. Hátra van még egy pillantást vetnünk
azon eszközökre, és módszerre, melyek az ésszerű tanításnak
nem vetnek kevesebb gáncsot, mint az előbb említett gátló kö-
rülmények.

Miféle eszközök azok, melyeket az iskola tanulóink ke-
zébe ad? Szótárak, ezen a téren ma már hála istennek vala-
hogyan csak vagyunk. A kolozsvári és pataki latin, a pataki
görög szótár, Ballagi német szótára egészen használható se-
gédesszközök. Szótárra és pedig minél teljesebb szótárra rö-
gön a nyelvtanulás kezdetén mulhatlan szükség van. Patakon
az is egyik akadály a haladásnak, mikép az iskola által ki-
adott latin szótáron kívül, melynek megvételére mintegy kény-
szerítették a növendékek, másféle p. u. német szótárat osztá-
lyonként 1—2-öt alig találhatni. Bizonyára oka ennek azon
földhözragadt szegénység is, melyben tanulóink sinylenek, de

akármint legyen annyi bizonyos, hogy tisztességes szótárak használata nélkül senki még nyelvet el nem sajátított. A szótár mint a nyelv anyagának gyűjteménye tehát okvetlenül szükséges segédeszköz.

Azonban mire valók a nyelvtanítás alapjainak lerakásához a minden nyelvészeti körütekintés nélkül készült s az újabb nyelvtudomány alapelveivel homlokegyenest ellentétben álló s iskoláinkban közhasználatnak örvendő nyelvtanok? Mire való a nyelvtan ott, hol arra való tanár magyarázza a nyelv tényeit? Ugylátszik nekünk S a l a m o n F e r e n c hiában irta meg „Közoktatásunk reformja“ című becses dolgozatát, azért mi megyünk a magunk útján habár hinárba vezetne is az benünket. S a l a m o n igen helyesen azon alaptételből indulván ki, mikép a nyelvtudomány inductiv tudomány, azt tehát inductive kell tanítani, a nyelvtanítás kezdeténél teljesen feleslegesnek nyilvánítja a nyelvtant. De halljunk egy pár helyet az idéztük munkából; különösen a grammatikára vonatkozólag: „Csak olvasni kell mentül többet — a legnehezebbjén keresztül estünk. Hogy a fentebbi stádiumot elérhessük (t. i. a szótár segélyéveli megértést) az egy hónap vagy igen rossz esetben hathét műve; míg ellenben ha a grammatikán kezdenők, s a szavak számtalan proteusi átalakulását onnan akarnók megtanulni, tán két év is kevés volna enyire jutni, hogy könyvet értsünk.“ S ismét: „a felnőtt iskolázott ember a grammatika szárazdajkasága alatt növén fel, le nem vetkőzhet bizonyos nyelvtani tünődést, s mintegy babonát, mely nem engedi, hogy már a legelső kezdetnél is a nyelvtényeket, elfogulatlanul vegye tényeknek, melyek nem szorultak magokon kívül más indokolásra.

S a l a m o n szavai világosan megmutatják azon utat és módot, melyet a nyelvtanításban követni kell. A tanár élöszóval mondja meg, hogy az olvasmányul fölvelt darab szavai p. u. a latinban, németben hogyan hazzanak. Azután olvastasson, s tárgyon tanítsa a nyelvet. Kezdetben ne törődjék azzal, hogy genitivus. acc. conj. inf. abl. obsolet. stb. van-e a szövegben. Hanem arra fordítsa figyelmét hogy tanítványai az adott szöveget jól megértsék. Mert ma a nyelvtanulás eredményte-

lenségének egyik oka az is, hogy a nyelvet nem tárgyon tanítván a gyermek érdeklődését nem költjük föl. De hogyan is érdeklődjék a gyermek p. u. azért, hogy a mensa genitivusa mensae, hogy a mons gen. montis. Nem is érdeklődhetik egyrészt azért, mert elgondolja mi közöm van nekem a mensához monshoz, másrészt és főleg azért, mivel azt senki sem magyarázza neki meg, hogy a mons-ból miért lesz montis és nem monsis, amint pedig az ő logikus felfogása szerint lenni kellene. Egyszóval a deductiv grammatikát tanítják neki hangtani alap nélkül, azon grammatikát, a melyet a kezébe kell adni a felgymnáziumi ifjunak, mert ott már szükséges hogy a nyelvalkatát maga is tanulmányozgassa, de ésszerűtlen az algymn. gyermek kezében azon nyelvtények codexe, melyekről ő még majdnem semmit sem tud.

De miben is áll hát mai napság a mi algymn. nyelvtanításunk? — Kezébe nyomjuk a gyermeknek a nyelvtant, szavakat, meg nem magyarázott formákat tanultatunk illetőleg magoltatunk vele, s esodálkozunk, ha az eredmény az, hogy a gyermek mire bevégtzi a négy osztályt alig tud valamit, s feljövén a felgymnáziumba, látva, hogy alapnélkül nem haladhat, minden nyelvtanulás iránt kedvét veszti, s azon órákra irtózva gondol, melyeken Homer bájos egével, Tacitus tömör irányával stb. kell foglalkoznia.

A nyelvtanítás azon módon, melyen jelenleg kezeltek csakugyan nem egyéb meddő szalma csépelésnél, érthetetlen kelepelésnél. A tanulóra kin, a tanárra nézve eredménytelensége miatt gyötrelém. Az egyik fél agyontanulja magát, s elbutul, a másik kifárad a tanításban, s kedvét s rugégonyságát veszti. De hát hogy is lenne más eredménye azon nyelvtanításnak, mely paradigmákat, s syntactikai szabályokat, egymásra nem vonatkozó szavakat észnélkül emléztet? Hát érdekelheti a gyermeket az ha megmondjuk neki hogy stehen azt teszi állni? Mit bánja ő azt akár mit tesz, mi köze hozzá? S gyarapodott valamit az ő tudománya, ha tudja magyarul a stehen értelmét? Gazdagabb lett vagy egy fogalommal? Éppen nem ugyanazonegy fogalmat bírja két alakban. Az ilyen nyelv-

tanításon nincs áldás, s ez igen hasonlít azon baka előadásához, aki német tudományát a falusi koreszmában mutogatni akarván, ilyenformán beszélt: Ide vigyázzanak, mikor ezt mondja a német Sie, ez azt teszi: hallja az ur!

Azonban rögtön más alakot ölt a nyelvtanítás, ha a gyermek minden iránt érdeklődő figyelmét a szavak benső értelmére kalauzolja, s azok előállításával ismerteti meg őt. A stehen ige azonnal jó barát, érdekes tünemény lesz, mihely a tanár természetesen kellő ügyességgel kimutatja annak eredetét s rokonait. P. u. némi zaj van az iskolában. A tanár ezt mondja, pszt! azután figyelmezteti a tanulókat, hogy lám a német így jut csöndre st.! s ezen st nem egyéb mint gyöke a stehen ige-nek, s megkérdi hogyan is van ez latinul, sto stare. Lám a fin és német mily rokongondolkozásulag fejezi ki magát. A latinból lesz status, ezzel megegyező a magyar állaniból állan, a német stehenből lesz stand, állás állapot egy szóval megállapodottság szemben a mozgó valamiséggel, s a stand atyafia a stadt valamint a status-é a Staat. Itt csak sejtetni kívántuk a nyelvtudományi methodust, milyen lehetne az a legalsóbb fokon. Ennyi nyelvhasonlítást bizvást be lehet vinni az algymnasiumba s bizonyára több eredményt lát-nánk ezen eljárás mellett, mint a mennyit látunk ma e nélkül.

Röviden összefoglaljuk az előadottakat.

Szükséges hogy az algymnaziumi nyelvtanítás alapját a magyar nyelv képezze. E végből az óraszámok többsége, de legalább fele az összes nyelvészeti óramennyiségnek a magyar nyelvre fordíttassék. Halaszthatatlan, hogy a tananyag a célnak megfelelőbben rendeztessék be. Ezt el lehet érni a nyelvtudományi módszer alkalmazása által. A nyelvtudományi módszer alkalmazása abban áll, hogy a nyelv tényei a hangtan segítségével magyaráztassanak meg, s az összehasonlítás a magyar, latin és német nyelv között folytonosan tartson. Mul-hatatlanul érdekes tárgyon kell a nyelvtanítást kezdeni, s in-ductiv alapokra fektetni, mivel a nyelvtudomány, mint az em-beri szellem természet tudománya csak egyik ága az induc-tiv természettudományoknak.

Ezen elvek szemmel tartása jövőben sok csalódástól megóvhat, sok tévedéstől megőrizhet, s a gymnázium főtárgyait meddőségükből következtetheti, s azon szellemileg elnyomorított, elkedvetlenedett, érdeklődés nélküli fiatalvének helyett a felgymnáziumnak életerős, tanult ifjúságot adhat a nyelvészeti tanulmányok alapvetője, az algymnázium.

Jelenben beszéltünk az algymnáziumi nyelvtanításról, ha a t. szerkesztő ur helyt enged, jövő cikkünk a felgymnáziumok s akademiák bajait sorolandja elő. (Köszönettel veszem. Szerk.)

Kun Pál.

III.

Vélemény a ref. egyház új énekeskönyve felett.

Hazánkban azon felekezet, mely a helv. hitv. vallja és követi, s mely magát hangnyomattal reformátusnak nevezi, régóta merev és tétlen álláspontot foglalt el egyéb dolgokban is ugyan, de különösen és kiválólág a gyülekezeti éneklés, tökélyesítésére s ennek következtében az énekeskönyv gyökeres átalakítására nézve; mindeddig oly lassúságot, fontolva haladást, közömbösséget, sőt mondhatni tökéletes semmit nem tevést tanusított, minőt egy mivelt s magasb gondolkozású felekezetről feltenni sem volna szabad. Minden jóakaratu figyelmeztetés s javallás dacára is, mely csak az énekügy javára történt, hideg részvétlenséget, föl sem vevést mutat, mintha ez az ügy nem sajátja s mintha arra voltakép szüksége sem volna, vagy mintha ez az elhagyatott ügy nem is tartoznék pártfogása, védelme s örökődése alá.

Felekezetünknek az énekügy iránti ezen magatartásáról többször gondolkoztam, kerestem az okokat, melyek kényszerítik ily visszataszító magaviseletet tanusítani, s miket hittem lenni, azok közül egyet ez évi Figyelmező I. füzetében, a n. t. szerkesztő ur által közölt cikkben sikerült megtalálnom a minden nemes főrekvésnek, előhaladásnak s tökéletesedésnek utját gátló centralizációban.

Minden jobb érzést mélyen sértő s lehangoló dolog, mi-

dön egy nagy erkölcsi testület is, minő felekezetünk, anyagi érdek-közösség miatt nem akar cselekvés terére kilépni, tartván a bukástól, s a helyett, hogy az énekügyre nézve a már járhatlanná lett, s begyepesedett utat elhagyná, nem tud, vagy nem akar előre törni a korszellem által kimutatott biztosabb ösvényen. A gyülekezeteket oly szerkezetű s részben tartalmu énekeskönyv használatára kényszeríteni, mely sem belbecsre sem berendezésre egyáltalában össze nem hasonlítható például az amerikai „Songs for the Sanctuaries” című s a keresztyén világ legelső, legtartalomdusabb s legcélszerűbb berendezésű énekeskönyvével, sőt közelebb a külföldi gyülekezetekével sem tehető párvonalba; — oly tett, mely teljesen igazolja azt, hogy azok, kiknek befolyásuktól függ e részben az újítás eszközlése, vagy a kiknek a felekezet iránti halaszthatlan kötelemük intézkedni e tekintetben is, a felekezet lelki érdekeit kellően nem méltányolják, sőt az eddigiekből ítélve figyelembe se veszik.

Azon kombinációk melyek az énekeskönyv átújítása végett felmerültek, vagy azon futólagosan történt összejövetelek, eszmeközlések, melyek érdekében apostoli tüz és buzgóság nélkül történtek, a felekezet előtt annyira csekély nyomaték-kal s jelentőséggel bírnak, hogy az e tekintetben magát megnyugtatta épen nem érezheti és nem is érzi. Nem hosszadalmas vajadásra, készülődésre, hanem határozott fellépésre, cselekvésre van ez idő szerint szükség.

El tehát a centralizációval, ilyesmit ne ismerjen többé az általa bilinesben tartott énekügy; — ha lesznek, kik továbbra is kívánják megtartani ezen kiállhatatlan állapotot, ám tartásuk meg, de mi, ha másként előre nem haladhatunk, az ügy érdekében megszakítjuk az érdekközösséget, szabadabb mozgást teszünk, mások kedvéért magunkat lekötetni nem engedjük. Legyen e tekintetben is a vezényszó: „előre”; mondja ki ezt bármelyik f. t. egyházkerület; minden az ügy szentségétől áthatott tudni fogja, mi a teendője, s kit lelkesít, hevít az ügy-szeretet, nem fog késni sorakozni munkaképessége felajánlása végett. A „Figyelmező” I. számában közölt s már említett

cikkben mintha eme vezényszót „előre“ hallanám, ime utkészen állok s megtettem az első lépést, hogy közöljem e tárgyra vonatkozó nézeteimet, céloom lévén eszmecserék által a kezdeményezés utját némileg egyengetni.

Egy énekeskönyvben főkellék, hogy tartalmilag állandó belbecsesel birjon, a belbecs pedig a jól s helyesen megválasztott, tisztán egyházi zeneirályu dallamokban, a lélek és sziv mélyéig ható, erkölcs nemesítő, nem fellengős vagy egyéni felfogást tulszárnyaló, s homályos kifejezésű, és nem is tulnépies, hanem mély vallásos érzelmek felköltését, növelését s erősítését elősegálló, a felvett dallam beltermészetével jellemével s kinyomatával teljesen egybevágó, egybeforrtszövegekben áll. Tehát a dallam és szöveg, a magasabb értelemben vett test és lélek, mi az énekeskönyv tartalmául szolgál: Vegyük fel azért először is énekeskönyvünk dallamait, s vizsgáljuk meg, melyek állhatnak meg továbbra is, s melyek menthetők fel a használatról?!

Énekeskönyvünk dallamai közt tulnyomó számuak az ugynevezett „francia melodiák“. Egykor a reformatió terjedését eszközlő ezen határozott jellemű dallamok szépségét a mai érzéki zene által meghódított, s komoly vallásos érzülettel keveset törődök kétségbe vonják; azok fönségét, szilárd jellemét átérteni, felfogni méltóság alatti dolognak tartják mind a mellett, hogy azok századokon át, jó és balsorsban a hivek vigasztalói, bátoritói voltak, irántuk csekély vagy talán épen semmi kegyelettel sem viseltetnek, hanem mint ódon-szerű s értéküket vesztett tárgyak lomtárba való tételre kárhoztatnak. Ha a sweitzi kantonok énekeskönyveit áttekintjük, azt tapasztaljuk, hogy ezen dallamok nagy része némelyikből mint pl. a Zürihiből kihagyatott, míg a Vaud, Neuchatel s a genfi kantonok használják azokat.

Tagadhatatlan, hogy sok van azok közt általunk ez időszert nem használt dallam is, s csak hasztalan foglalták a helyet, ezek részint terjedelmes, részint a régi egyházi nemektől nyert nehézkességük miatt csakugyan kihagyásra méltók;

de másrésről szintén találhatók oly dallamok is, melyek örök becsüek maradnak, hatásukat szépségüket veszíteni sohasem fogják. Melyek lesznek tehát azok, melyek jogosan és méltán fölvehetők, s melyek nem? Miután jelenkorunkban, az — énekeinknek alapul szolgáló régi egyházi hangnem rendszert — senki oly alaposan s behatólag mint Dr. Ebrard erlangeni lelkész és világhírű tudós író, kinek köszönhetem én is e téreni tájékozottságomat — nem tette tanulmány tárgyává; dallamainkról határozottan annyit mondhatok, hogy közülök azok vehetők fel újból legcélszerűbben, melyek a mai kemény és lágy hangnemekre minden zenei helyesírás elleni vétség nélkül alkalmazhatók, ellenkező esetben pedig bármily közkedvességű s általánosan ismert dallamok legyenek is, — tekintettel levén a könnyebb módu népiskolai tanításra, — mellőzendők. Igenis, mert népiskoláinkban, értvén azokat, melyekben az énektanítás zeneileg történt, énekeink alapos tanítását, s egyesek részéről azok tanulmányozását semmi sem nehezíté úgy, mint a hangnemek ismeretlen volta s azok nélkülözése. Az énekek tanítását könnyítő dallamtárakban is észlelhetők némely dallamok áttételénél elkövetett irányhibák, s hogy mindeddig tökéletes átiratu dallamtár nincs használatban, annak egyedül a régi egyházi hangnemeken nyugvó dallamainknak az újabb hangnemekre való erőszakolása szolgál okul, mert ha azok saját hangnemökben irattak át, többször a mai hangnemjelzéstől elütő előjegyzéseknek kellett előállniok, mit az avatatlan, nem ismervén az egyházi hangnemek előjegyzési módját, a szerző hibájának rótt föl, ha pedig a mai hangnemrendszer előjegyzései alkalmaztattak, a dallamok folyamán gyakori esetékes módosítások jöttek létre, melyek szintén zavarólag hatottak a tanulmányozóra; lásd pl. az Énekhangzatos könyvben a CXLV. Zs. áttételét. Hogy tehát jövőre az énektanítást telette nehezítő ily eljárástól mentve legyenek tanítóink, oda kell törekednünk, hogy jövőre felveendő minden dallamok a mai hangnemrendszeren nyugodjanak, s az ily hangneműek közül is azok, melyek terjedelmes voltak miatt nehézkesek és fárasztók kihagyattassanak. A templomi éneklésnek ugyanis

a célja nem az, hogy az éneklők teljes kimerülésig énekeljenek, már pedig oly dallamok áténeklése, mint például a XXXVI. CXLV. stb. zsoltáré, főleg el nem talált hanghelyzetben és huzamos ideig, mint gyakran történni szokott, csakugyan egyre megy a torturával.

A jövőre is alkalmazható dallamok kijelzésével lehetséges hogy darázs-fészekbe nyulok, ám legyen, szabadságomban áll kimondani a mit akarok. Ha tölem függne, az egész újonnan létre hozandó énekes könyvben 20—25 dallamnál többet nem alkalmaznék, de ezeket négy szóllam szerint vétetném föl, s taníttatnám iskoláinkban, mert inkább keveset jól s zenei izlés szerint, mint sokat rosszul és izléstelenül kívánnék gyakorlatba vétetni, ily eljárás mellett egygyel több okunk volna bizni a jövő nemzedék éneklésének tökélyesülésében. Egy időben már elmondtam, hogy mily óriási kényszer van elkövetve az egyszólamu dallamok énekeltetése által a különböző életkoru s énekszervü gyülekezeti tagokon, s most határozottan s hangsúlyozva ismétlem, hogy mindaddig, míg minden éneklő saját életkorához s énekszervéhez teljesen illő szólamot nem énekel, addig a gyülekezeti éneklés nem egyéb lesz, mint iskolai külmázzal bevont szabálytalan hangtorlás, ordítás, mit semmiféle művészi vagy egyszerű orgonajátékkal elsimitani, betakarni, hogy annak izléstelen ferdesége ki ne tűnjék, nem lehet. Ha a dallamok szabályos előadásáról van szó egy gyülekezet részéről, az alatt tisztán csak öszhangzatos éneklés érthető szoros értelemben, s míg ez nem történik, addig ne ámítsuk magunkat azzal, hogy talán egy új énekeskönyv használatba vétele mindent helyre üt.

A fentebbi kérdésre tehát — bocsánat a kitérésért — most felelek. Szokottabb zsoltár dallamaink közül a mai kemény és lágú hangnemekre legjobban alkalmazhatók s pedig minden zenei helyesírás elleni vétség nélkül a következők: I., XV., XXV., XXIX., XXXII., XXXV., XXXVI. XLII., XLIII., XLVII., LX., LXVI., LXVIII., LXXIV., LXXXI., LXXXIV., XCVII., XCIX., CV., CXIX., CXXI., CXXXIII., CXXXIV.,

CXXXV., CXXXVIII., CXL., CL. Zs. ezek kemény hangneműek; a XVI., XXII., XXVI., XXXVIII., XXXIX., LXV., CII., CX., CXLVI. Zs. ezek lágy hangneműek; az itt megnevezett énekek főbnyire a dori, mixolydi hangnemeken állanak.

Lássuk most már előénekeink és dicséreteink dallamai közül melyek érdemesek a beválasztásra, melyek pedig a kihagyásra? Az előénekek közül megtarthatók: „Szent Isten noha néked“ és „Uram a föredelmes“ dallamaik, amaz kemény ez lágy hangnemű lévén. A Dicséretetek közül a 17., 35., 64., 74., 84., 176., 177., 179. kemény, 37., 61., 65., 70., 75., 76., 140., 153., 157., 162., 163., 190., 229. pedig lágy hangneműek. Ezen itt megjelölt dallamok közül csak a *-gal jegyzeteket vagyok bátor ajánlani a további használat végett, a többiek kimaradhatnak.

Azonban akadhatnak, kik keveselvén a jelzett dallamok számát, azon indítványnyal lépnének föl, hogy a mellőzöttek magyar zeneirályu dallamokkal helyettesítsenek. Kérdés, milyen lenne azon magyar zeneirály? mert ha olyan lenne, minőkben pl. a 143., 162. dics. dallamai tétettek föl, vele semmit se nyernénk, ha pedig valami inkább nemzeti, mint vallásos érzelmekre gerjesztő irályuak lennének az új dallamok, azok sem felelnének meg a kitüzött célnak. Ám vétessenek föl új melodiák, de azok tisztán egyházi zeneirályban készíttessenek, s átható mély vallásos érzelmek felköltését eszközözzék. Tudjuk, hogy más a nemzeti, más a vallásos érzelem, nem ugy, mint volt az ős hébereknél, kiknél a két érzelem egy jelentőségű volt. A „Hymnus“ dallama minden nemzeti irály mellett sem képes a szenvedőben lelkivigaszt, a hívőben vallásos érzelmeket adni s költeni. egyházi énekeknél pedig ezen kellékekre fektetendő a suly. Ha az elébb jelzett énekek dallamai kevesek volnának, szabadságunkban állandó átvenni nehányat a külföldi egyházak legújabb énekeskönyveiből is, ezt őseink is tették s használtak vele az ügynek.

Szoltam eddig dallamainkról, térjünk át most a szövegekre. A zsoltárok szövege nagy részben, miként az már tudva van, egyáltalában nem közönséges istentiszteletre való, itt-ott egyes versek használhatók ugyan, de azok is simitást kívánnak általában. Azonban a simitás, vagy ha úgy tetszik átdolgozás, ne oly irányu legyen minők pl. a Tárkányi és Baksay fordításaik, mert egy népgyülekezet felfogása más mint egy ihletett költőé s azon irmodor legjobb, mely mindenki által teljesen megérthető, vagy is az, mely sem a miveltek izlését nem sérti, sem az egyszerűbbek felfogását túl nem haladja. Nem szükséges, hogy itt terjedelmesen bocsátkozzam a zsoltár szövegek bírálatába, kik ismerik, teljes fogalmat szerezhettek arról, hogy az úgy, mint van, többé nem használható.

Ily módon átalakítható volna minden szöveg a nélkül hogy tárgyilagosan eltérő módosítás jönné létre. A szerkesztésnél elővigyázattal kellene lenni arra is, hogy terjedelmes szövegekből kevesebb a rövidebbekből több vers alkalmaztassék, a versek pedig egymagukban is teljes kifejezésűek legyenek, továbbá óhajtható, hogy minden zsoltár felett, mint az a régi énekeskönyvekben látható — a tartalom egybevón-tan föltéttessek, hogy a kevésbé gyakorlott énekvezér egy tekintetre is megtudhassa azt alkalmazás végett, különösen egyházi beszédek után.

Vegyük szemle alá az ugynevezett előénekeket, melyek az énekeskönyv közepén foglalnak helyett — őszintén megvallva, ezeknek semmi szükségét nem látom. Sajátságos szokás az előénekeket állva mondani el, — hogy esik ez téli nagy hidegekben, főleg az élemedett vagy beteges gyülekezeti tagoknak? mennyire kellemetlen és fárasztó ezen énekek ily módon előadása a nehéz és terjedelmes testűeknek? Nem egyszer emeltek az illetők már panaszt e szokás ellen. — A vasárnap előénekek közül az 1. kimaradhat, a 2. módosítandó, a 3. megtartandó s mintául vehető tartalmilag is, a 4. dallamánál fogva nem sokat ér. A vasárnap d. u. előénekek közül az 1. alkalmas, a 2. legjobb, a 3. kihagyandó. Még kettő szükséges. A köznap regg. előénekek közül az 1.

keveset ér, 2 és 3 alkalmas, az 5. más dallamra teendő, a 4. egy magában, bünbánó hetekben kevés. A köznap déleesti előénekek közül az 1-ső kimaradhat, a 2. használható, a 3-nak más dallamon nagyobb hatása lenne.

A karácsoni, virágvasárnapi, nagypénteki s áldozócsütörtöki ünnepekre is szükségeltetnek előénekek, ha már a húsvéti, pünkösti ünnepekre használunk; miért mellőztettek el azok az említett ünnepekről? Ennyit röviden az előénekekről!

Lássuk röviden most a Dicséreteket; az alkalmi kijelöléseket mellőzve, csak sorrend szerint idézem azokat, tehát az 1-ső terjedelmes, a 2. 3. használható, a 4. felesleges; az 5. 6. előénekül használtatnak, az 5. helyett mást célszerűbb lesz alkalmazni.

A 7. szövegének egyes tételei módosítandók, a 8. elvetendő, s még legalább 3 szükséges.

A 9. egyes tételek fellengzők, az egész változtatás alá jöhet, a 10. szövegileg itt ott módosítandó, nehogy előjőjjön azon eset, mikor a diktáló a 3 vers 1 sora helyett vigyázatlanságból kezdte a 4. vers 1. sorát, észrevévén a kihagyást, visszatért a 3. vers 2. sorára, s ily sajátságos kifejezés jött létre: „Egyedül neki köszönhetjük, A vastag tudatlanságot“ stb. — A 11. jó, a 12. kimaradhat, még több szükséges, vagy minden nagyheti ének kihagyandó.

A 13. 14. 15. 16. 17. más dallamra módosítandók, s 4 teljesen elég. A 18. A szöveg tartható, a dallam nehézkes és fárasztó voltánál fogva nem a legkedvesebb, a 19. igen alkalmas, ezen éneknél a szöveg és dallam jellemben teljesen egyezik, azért kedves ének. 20. kimaradhat; 21. 22. 23. 24. használhatók, 25. 26. kihagyandók; 27. 28. 29. előénekül használtatnak, a dallam ugyanazon volta miatt hatástalan; a 29. ki is maradhat, mert ez ünnep mártiusban is előfordul, a mikor a zord időjárás miatt a fák, füvek, virágok nem igen ujulnak örömben; a gyakorlott énekvezér ugyan elővigyáz az ily esetekre. — A 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. egész legio ének egy napos ünnepre, ellentétesen a virág vasárnapi énekekkel. A 30. eredeti szövegével jobban egyezik dallama, mint ezzel,

változtatással más dallamra legcélszerűbb volna áttenni; 31. igen jó, 32. kihagyandó, — szövegében e tétel: „Őtet nem csak feltámasztottad,“ homlok egyenest ellenkezik a 34. ének 2. versének e tételével: „De fel is támadt maga hatalmával“. A két tétel közül melyik hát az okosabb? ily ellenmondások kikerülése a szerzőktől óhajtandó; a 33. felesleges, 34. változtatással használható, 35. 36. feleslegesek. A 37. 39. 40. 41. 44. 45. használhatók, a 38. 42. 43. 46. mással cserélendők föl, a 47. 48. maradhatnak.

A 49. szövegében egyes tételek módosítandók, 50. kimaradhat, 51. nehézkes dallama fárasztó, 52. 53. 54. átalakítandók mindenkép. — Az 55. 56. 57. 60. 61. 63. 64. 65. — mind korszerűbbekkel váltandók föl, 58. 69. alkalmasak és mintául vehetők.

A 66. 67. 68. németből átfordított énekek, fellengős irányban, nem gyülekezeti éneknek valók, 69 maradhat, 70. 71. 72. 73. 75. 76 mind kimaradhatnak; a 77. fellengős.

A 78. nem felel meg kitűzött céljának; 79. alkalmas, még több kellene, hogy oly helyeken, hol katekhizatio a vasárnapi estéken nincs, legyen rendelkezés alatt elegendő ének.

A katekhizmusi énekekről általában mondhatni, hogy közülök sok nem üti meg a kellő mértéket, mennyiben a tárgy magasztosságához illőleg a dallam roszul választott ki, és sok dallam beltermészetével ellenkező jellegű a szöveg, tehát nincs teljes összhangzás a szerkezetben, csak a mint jött, vagy miként lehetséges volt az illetők fölfogásának s belátásának, úgy alkalmaztattak egybe. Átalában ezen énekekre az a megjegyzésem, hogy kevesek kivételével nyugalomba tehetők; sőt az örökös katekhizatio, a gyülekezetnek ezen hittani dolgokkal egész unalomig való szellemi táplálása, szintén változás alá vétethető, vagy kimaradhatna, miként némely gyülekezetekben arra már példa is van. A katekhizmusi énekek közül többeket alkalmazhatni vasárnapi énekül is, azok pedig, melyek csak tömörítik a könyvet, — anélkül is ismétlései lévén az ünnepi énekek tárgyának, mellőzendők. — A köznap reg-

geli és estveli énekek általában a legszerencsétlenebbül vannak egybeválasztva, nehézkes, érthetetlen dallamok, fellengző és elavult irányu szövegek találkoznak itt együtt; egyöntetűséget, öszhangzatosságot, rendszert itt hiában keresünk. Ezen énekek közül a 146. szöveg-változtatással, a 147. 148. 149. 150. 152. 153. 158. rövidítésekkel s némely irányi módosításokkal fölvehetők, a 161-ből igen szép év utolsó napjára való ének volna szerkeszthető. A 138. 140. 141. 142. 143. 144. 145. énekek teljesen kihagyandók.

A 162. főképtelen dallam még főképtlenebb szöveggel, 163. céljának teljesen megfelel dallamilag, a szöveg módosítandó, mint szintén a 164. éneké is. Ezen énekek száma kevés, a katekismusi énekek között tárgyira nézve is több ily alkalommal használható ének van.

A 165. esetlen dallam, — kihagyható, miként a 166. is; a 167. unalomig hosszú, módosítandó. 168. 169. 170. megtarthatók.

A 171. 172. 173. kimaradhatnak, helyettök a katech. énekek közül beválaszthatók a hasonló tartalmuak.

A 174. fellengős irányu. 175. alkalmas. 176. 177. ódon-szerűségöknél fogva kimaradhatnak; 178. használható módosítással.

A 179. 180. 181. 182. 183. alkalmas énekek.

A 184. 186. igen jók. 185. dallamánál fogva fárasztó; 187. 188. feleslegesek. 189. 190. alkalmoszerűleg páratlanok; 190. ének mutatja, hogy a vallásos ének szerkesztéséhez nem annyira művészi felfogás, mint teljes vallásos öntudat, istenbeni erős hit, bizalom és ragaszkodás, minő Sachs Jánosban, ezen énekszerzőjében volt — szükséges.

A 191. 192. 193. 194. 195. énekek alapeszméi egy öntöttiek, mindenikből a bősziüretérti hálaadás vagy azon való öröm kifejezése olvasható ki, sajtáságos felfogás, melyel ezen énekeknél találkozunk. A szerkesztők feledték, hogy az őszi idényben nemcsak szüretelni, de szántani és vetni is szoktak, s ha pl. az egyházi szónok ily forma alapigét vesz fel: „Ime magot adok és vessetek“ a leggyakorlottabb énekvezér sem

képes a tárgyhoz illő vagy azt emelő szöveget találni, mit zárénekiül használhatna. Ezen énekekből kevesebb is elegendő, s az is módosítással maradhatna meg, a kihagyandók helyett pedig, ad formám: „Szük termés idején“ ugy „Szük szüret“ idején mondandók volnának alkalmazhatók.

A 196. szövegileg hosszadalmas, 197. dallamilag hangnemeiknél fogva változtatás alá esők, 198. legalkalmasabb. 199. 200. kimaradhatnak. A 201. 202, megtarthatók. A 203. 204. 205. teljesen átmódosítandók minden tekintetben.

A 206. 207. 208. 209. 211. 212. 215. feleslegesek. Ily alkalmakra írott énekeket egy külföldi énekeskönyvben sem látunk, sokkal célszerűbb volna helyettök csak zárénekiül használható verseket készíteni, mik által az egyházi beszéd emeltetnék, vagy annak tárgyát némileg viszhangoznák.

A 216. 217. 219. meghagyhatók: 218 kimaradhat Azon énekek pedig, melyek a 220-tól a 232-ig terjednek, teljesen változtatás alá veendők, vagy végkép elhagyandók. Az istentisztelet magát a fővalót mint tisztületünk valódi tárgyát illeti, az események, körülmények s különbféle alkalmak gyermekes leírásával egymás panaszát, bánatát, vagy vigasztalását, örömét kifejezni az istentisztelet magas fogalmával nem egyezik.

A 233. 234. fárasztó dallamuknál fogva kicserélendők. A 235. alkalmas, nem teljes egész, zárverse hiányos. A 236. kihagyandó; 237. 238. továbbra is megtarthatók.

Fölhozhattam volna még a berendezés hibás voltát is, de tért azzal itt foglalni nem akarok, ez ugyis másodrendű dolog, annál inkább nem hallgatható el, hogy miután, az egyszeri megjegyzés szerint egy, két tornyu, vagyis kisebb nagyobb népességű s anyagilag is eltérő állásu gyülekezetek vannak, de más részről olyanok is találtaknak némely egyházmegyében, hogy együtt véve se érnek föl egy tul népes gyülekezettel, s hol hetenként is alig van istentisztelet, tehát az új énekeskönyv szerkesztésénél ez is figyelembe veendő, miszerint az utóbbi gyülekezetek számára kisebb terjedelmű alkalmaztassók, hogy olcsóságánál fogva inkább megszerezhető le-

gyen, ellenkezőleg azon eset állhat elő, hogy kisebb népeségű helyeken a diktálás tovább is fenmarad, voltaképen pedig ezen izléstelen szokást minden áron ki kell küszöbölni s oda hatni, hogy minden tagnak énekeskönyve legyen; már pedig szegény sorsu gyülekezeti tag, hacsak mesés olesó árért nem adatik, drága könyv vételre egy általában nem hajlandó.

A diktálás elhagyására nézve, a megállapított új énekeskönyvnek egy kisebb kivonatát lehetne adni, melyben szintén lennének alkalmi énekek is, de kevesebb számmal. Ez tehát oly dolog, mi annak idején megfontolást s körültekintést igényel, szem előtt tartván, hogy ha gondoskodva van a nagyobb gyülekezetek lelki érdekeiről, a szegényebbekéről sem szabad elfelejtkeznünk, hanem módot és alkalmat nyujtanunk, hogy ők is haladhassanak előre e tekintetben is.

Ime rövid kivonatban közlöttem nézeteimet. Aki énekeinket tanulmányozta, vagy azokkal komolyan foglalkozott, aligha fog velem nagyban ellenkezni. Látni való, hogy ha korszerű, mind belbeesre, mind berendezésre nézve minéltovább használható énekeskönyvet akarunk létre hozni, olyat, mely egy mivelt gyülekezet szellemi méltóságáról az utókor előtt kellő tanubizonytságot tegyen, a mostani énekeskönyvet nem revideálni, hanem egészen elhagyni kell; még azzal, hogy a dalamokat a mai hangjelzés szerint s mint gyanitom azokat is rithmusaiktól megfosztva írjuk át, vagy kihagyjuk a nem énekelhető verseket, s a nyelvtani hibákat kijavítjuk, az énekügy semmit sem nyer, s az ily gyarló ujitást részemről sohasem helyeselhetem; én határozottan mást óhajtok, s teljes meggyőződésemm az, hogy e tekintetben így többen is gondolkoznak.

Ivánka Sámuel.

Énekügyünk egyik régi, szakavatott s valódi vallásos illetettséggel is bíró bajnokának fent szívesen közlött sorait, legyen szabad az illetők becses figyelmébe ajánlani. — Az tagadhatatlan, hogy ha énekeskönyvünk többrendbeli gyarlóságait s nagy elavultságát tekintjük, nem

esupán a felszínen mozgó revízióra, hanem gyökeres, átható megújításra, vagyis új alkotásra volna szükségünk. Ehez azonban csekély nézetem szerint, oly szellemi erő és készség kívántatnék, amelylyel mi, jelenleg legalább, aligha bírunk. — A köz énekés a nyilvános isteni tisztelet egyik lényeges részét alkotván s egészen annak mezején feygván; — először is isteni tiszteletünk szervezetének, folyamának logikáját kellene tisztába hoznunk; mert egy percig se higgye senki, hogy midőn a mi reformátoraink megállapították a magyar reformált egyházi isteni tisztelet alaprajzát, határozott theologiai, lélektani és más eféle okok s külföldi hitfeleik irodalmára s tényleges gyakorlatára való tekintet nélkül, tehát olyformán jártak volna el, mint pl. mi, midőn holmi szentelési ceremóniak programját megállapítjuk. — Külföldön nagyon jól tudják azt, hogy pl. a francia, hollandus, skót, német reformátusok sajátlagos isteni tiszteletének mik az alapelvei s mi-ben térnek el ezek egymástól? Majdha mindezek s többefélék nálunk is tisztába lesznek hozva, ki fog derülni a többek között például az is, hogy mire való az a felálló ének s milyennek kellene szükségesképen lenni annak tartalmának stb. No de nálunk ez időszerént még ez is nehezen megy. — Nem valami mélységes és magasságos tudományos, hanem igen egyszerű, de azért mégis figyelembe veendő érdek volna az is, hogy ha énekes könyvünk revíziójáról van szó; tehát lássuk, hogy vajjon külföldi református hitfeleink kezében milyen énekes könyvek forognak; — de vajjon a mi főiskoláink könyvtáraiban, a legközelebbi egypár évtizedről, található-e jelenleg azok közül az énekes könyvek közül vagy egypár? De talán a magánosok könyvtárában van elég? Miért volna? — Nemcsak az új alkotásnál, hanem a gyökeresebb revisionál is elmulthatatlan szükség lenne, hogy a zsolttár énekek, az alapszövegnek a mai józan exegesis szerénti tartalmával teljesen egyezzenek, s a zsolttár leple alatt semmi olyan ne énekeltessek, aminek valódi alapja, magva ott nincs a bibliai zsolttárban; szükség volna továbbá, hogy mindenféle énekeink ne csak ne ellenkezzenek, de teljesen egyezzenek saját hitfelekezetünk szellemével és pozitív alaptanaival. Ah de nekünk, a mai előrehaladott korban, mi szükségünk lenne erre? Mi, miként nem régen egy igen tekintélyes református!!! pap, — nem ugyan valami szegény embernek, hanem valamely gazdag és hatalmas urnak koporsója felett, — egész elragadó buzgósággal felfohász-kodhatunk, nyilvános könyörgésben, vagy ha kell, tehát énekben is a meghóltak lelkéhez: „**könyörögj, óh könyörögj érettünk;**“ — tehát, el mehetünk mi még tovább is mint a római katolikus atyafiak mennek, mert ők legalább megvárják míg valaki, annak rendi szerént kanonizáltatik s csak azután mondják neki: könyörögj érettünk; — sőt ugyancsak mi, ha kedvünk tartja, épen ellenkező irány-

ban is, t. i. a divatszerűség nihilizmus felé siető habjain, kényelmesen leuszunk nemcsak az unitarizmus kebelébe, hanem még jóval túl is azon; — de saját hitfelekezetünk mivoltát egykissé komolyan figyelembe venni, — azt már méltóságunk alattinak tartjuk! — Sok szép régi énekünk idegen nyelvből, különösen németből van fordítva s meglehet nem hiven, de mindenesetre nyelvünk régi állapotjához képest; — most tehát már, még a gyengébb revizióknak is elmulthatatlanul szükség volna, meg nézni az eredetieket s hivebben és nyelvünk mai fejlettségéhez képest adni vissza azokat magyarul. De kicsoda az közöttünk, aki azokat a régi énekeket nyomozgassa? Tíz szép vezércikket vagy ügyes polemiát is meg lehet írni addig, míg egyet, valahogy felfedezni! — Külföldi református hitfeleink legnagyobb része már századok óta nemcsak rimes, hanem mértékes verseket énekel; egy jóra való revizionál, anyivalinkább az új alkotásnál, nálunk is elmulthatatlan szükség lenne, hogy énekverseink ne csak kádentziázzanak ugyahogy, hanem mértékesek is birjanak, mégpedig olyannal, amelyet az éneknek tartalma és melódiája kíván; mert mindegyikre bizonynyal tekintettel kellene lenni. Mértékesek már a Lobwasser és Spethe zsoltárai is, amelyek közül Szenci Mólnár Albert kiváló mértékben az előbbieket használta, s nyilván látszik néhol, hogy ő is próbálta volna mértékre venni a magyart, de vagy bátorsága vagy ideje nem volt hozzá elég. De amit ő, ezelőtt több mint harmadfél száz évvel, bármi ok miatt is meg nem tehetett, azt nekünk még ezentul is sokáig elmulasztani valóban szőgyenletes dolog lenne, — s bizonynyal csak sajnálni lehet, hogy még legujabb irodalmunkban is mertülnek fel oly énekszerzési próbatételek, amelyekben a mértéknek nyoma sincs. „Nos poloni non curamus quantitates syllabarum!“ Valamikor azonban, részemről mégis igyekszem a folyóiratban, néhány példáját felmutatni annak, hogy külföldi hitfeleink, mily mértékes versekben éneklék különösen a zsoltárokat. — Mindezeket egyáltalában nem az általam őszintén tisztelt s nagyrabecsült cikkíró elleni cáfolatul, hanem csupán tájékozás végett hozám elő s több okot már nem is említek fel arra nézve, hogy csekély véleményem szerint, énekes könyvünkre tekintve, legalább most hamarjában, miért lenne nehéz az új alkotás; hanem azt részemről is hiszem, vallom és hirdetem, hogy ha az olyan amilyen revizio mostanában létrejö is, az új alkotás felé vezető alapmunkálatokat minél előbb meg kellene kezdeni: csak hogy ehez nemcsak csupán bizottságok kellenének, amelyek, a dolog természeténél fogva, az efféle ügyek velejére hatni sohasem képesek, hanem valódi komolysággal tanulmányozó munkás emberek; az ilyeneknek pedig nálunk most semmi értékük nincs; tehát nem csuda, ha nemigen akarnak „feltűnni.“ — Végre, eszmeroko nságnál fogva lehetetlen itt őszinte elösmeréssel nem adóznom kevés számu de buzgó és tevő-

keny egyházi ének- és zenetanárainkuak! mert annyi bizonyos, hogy énekügyünknek zenei részét, ők mind irodalmi mind gyakorlati téren hiven igyekeztek előmozdítani. Igaz, hogy néha-néha, művészek módjára egykissé erősen szemébe néztek egymásnak; na de ez megesik másokon is, s elég az, hogy haladás mégis történt. Azonban az is tagadhatatlan, hogy énekügyünk ezen részében a haladás sokkal könnyebb és kellemesebb mint a többiekben.

Debrecen, 1876. február 23.

U. i. Ezen cikkecske már a betűszedő kezében volt, amidőn megkaptam az énekes könyvünk ügyében működött egyházkerületi küldöttség munkáját, amely különben is kézirat helyett levén kiadva, reá, ha körülményeim megengedik, annak idején és helyén teendem meg észrevételeimet.

Szerkesztő.

Egyháztörténelmi tárca.

1.

Pápán 1720-ki március 3-kán Szluha Ferencz protónotarius rendeletére Nagy István királyi táblai jegyző által teljesített tanu-kihallgatás a protestánsok szabadvallásgyakorlata, temploma iskolái stb. ügyében.

De eo utrum.

1. Tudja-e a tanu nyilván, avagy hallotta-e hogy ezelőtt való régi időkben, mindenkor az evangélikus predikátor, avagy amint hivatik luthranus, szabadosan maga, itt lakos hallgatóihoz, isteni szolgálatnak kedvéért valamikor kivánták, bejöhett ide a városra, és hallotta-e a tanu annakelőtte régi időkben, hogy ezen helységben luthranus predikátor lakott legyen, és az isteni szolgálatnak közgyakorlását folytatta bizonyos ideig?

2. Tudja-e a tanu, hogy a helvetica confessión levő evangélikusok vagy is a mint némelyek hívják calvinisták, ember emlékezetétől fogva ezen helységben mindenkor predikátorokat, iskolamestereket tartottak, és az ő religiójoknak, isteni tiszteletöknek publicum exercitiumát gyakorlották, s tudja-e hogy a pápai parochialis öreg templom is, melyet most a pápisták birnak, azon reformatusokhoz vagy calvinistákhoz tartozott legyen, — tudja-e, vagy hallotta-e, hogy azon templom mellett levő tornyot fundamentomból az említett Calvinisták építették, és azokban levő három harangok is az övéiek voltak, s micsoda hatalommal véettek el, ki parancsolatjából, kik által, s micsoda eszközökkel?

3. Tudja-e a tanu hogy ahol scholáik, parochialis házaik és oratorumok vagyon az említett calvinistáknak, mindazok, mindenkor, ember emlékezetétől szabados birtokok voltak, s vannak mostan is, és soha az uraságnak ottan semmi hatalma sem volt ?

4. Tudja-e bizonyosan a tanu, hogy a mostani augustana vagy lutherana confession levők imádságnak háza, szabad curialis házok volt, és szabadon folytatott abban az isteni szolgálát, — hallotta-e hogy azelőtt a régi időben, valamint nem régiben a predikátoroknak mindenkor, mint a városban hallgatóihoz tartozó predikátornak kijárt-e fizetése ?

5. Tudja-e bizonyosan a tanu, hogy az uraság fegyver által, és micsoda fegyver által vette el az említett luthranusok oratoriumát, mutatott-e parancsolatot a midőn elvette ?

6. Tudja-e a tanu, hogy mind a luthranusok és calvinisták részéről feles curialis, szabados, inscriptionalis házak legyenek, és mindkét részről mind főrendű, mind köznemes lakosok találtsanak, a többi lakosok is pedig, a kik nem nemesek, szabados innen mindenkor elmenetelők ?

7. Emlékszik-e reá tanu, s tudja-e bizonyosan, hogy az evangélikusok, a mint hívják luthranusok és calvinisták, akár nemes, akár nemtelen, specialiter a céhbeli mesteremberek, hitőknek és vallásuknak szabados folytatásában háborgattattak, vagy most háborgattatnak-e, ki által, mily formán, ki parancsolatjából, büntetettek-e meg, s micsoda büntetéssel, kik büntették meg nevezet szerint ?

8. Tudja-e bizonyosan a tanu, hogy a megirt mindkét részről való evangélikusok közönségesen, vagy személy szerint kényszerítették-e a catholika hitnek vallására, és nevezet szerint kik és hányan, micsoda büntetés alatt, és mikor, s azon büntetéseket megvették-e rajtok, kiken és hányszor, tudniillik azokon, kik pápistákká nem lettek ?

9. Tudja-e bizonyosan a tanu, hogy azon mindkét rendből való evangélikus lakosok közül kényszerítették-e valakit a pápista bucsukra, vagyis processiókra, kereszt csókolására, vagy más hitőkkel ellenkező cerimoniákra ?

10. Tudja-e bizonyosan a tanu, hogy az evangélikus predikátorra a mikor kiűzték, erőszakosan menvén, könyveit és minden egyéb javait a melyek házánál, vagy szomszéd hallgatói házoknál is találtattak, elfoglalták, elhordották, elpredálták, és mind eddig is — noha kegyelmes urunk ő felsége praesentaltatott felöle, — vissza nem adták ?

Első tanu nemes Czitaróczy Ferencz veszprémmegyei eskütt, catholikus, 63 éves, hit alatt vallja :

Ad primum: tudja nyilván, hogy ezelőtt való régi időkben, az

evangelikus, vagy lutheranus predikátor a közönséges temető helyen tett predikációkat, s maga hallgatóinak gyóntatását véghez vitte, valamikor kívánták az lutheranus lakosok, de hogy a városban lutheranus részről való exercitiumnak folytatása kedvéért bejárt volna? nem emlékezik reá soha is. Azt sem hallotta pedig soha senkitől is, hogy a kuruc világ előtt azon városban valamikor lutheranus predikátor lakott volna, és az isteni szolgálatnak közgyakorlását folytatva volna bizonyos ideig.

A d s e c u n d u m: tudja nyilván, hogy valamiólta életének idejére emlékezik, a helvetica confessión levő evangelikusok mindenkor predikatorokat, és oskolamestereket tartottak azon helységben, és religiójoknak publicum exercitiúmat gyakorolták. Tudja azt is nyilván, hogy 1664-ik esztendő előtt, a mi kevés időre emlékezhetik, birták a calvinisták az ott levő öreg pápista parochialis templomot. Nem tudja, sem pedig nem is hallotta, ki építette, vagy építtette az említett templomot, a mellette levő tornyot, hanem azt tudja, hogy a midőn az ő emlékezetére birták a calvinisták azon templomot, birták a tornyot is a benne levő három harangokkal együtt, de a harangokat ki vette nem tudja. Hallotta azt is, hogy az uraság parancsolatjából lett elvétele 1664-ik esztendőben, és azt is, hogy fegyverrel, de kik által, és micsoda eszközökkel, nem tudja.

A d t e r t i u m: tudja nyilván, hogy a hol scholáik, parochialis házaik s oratoriumok vannak, azon helyen mindenkor azelőtt, valamiólta emlékezik, szabad birtokában voltak az említett calvinistáknak s vagynak mostan is.

A d q u a r t u m: tudja nyilván, hogy azon hely, a melyen a lutheranusok temploma építve volt, azelőtt szabad curialis ház volt, és a kuruc világban szabadosan folytatott részekről való exeroitium és isteni szolgálat,

A d q u i n t u m: tudja, hogy ő admoneálta a predikátort az uraság parancsolatjából, hogy a házból kimenjen, de azután mint lett kiűzetése? nem tudja.

A d s e x t u m: tudja nyilván, hogy mind a lutheranusok és calvinisták részén feles curialis, szabad, inscriptionalis házak vannak azon helységben, és sok főrendű, s más köznemes lakosok is találtnak. Tudja azt is, hogy a több nemtelen lakosoknak is szabados onnan mindenkor elmenetők.

A d s e p t i m u m: nem tudja soha is, hogy lutheranus és calvinista lakosok másként háborgattattak volna hitőknek és vallásoknak folytatásában, hanem mostanában az uraság mint fő céhmester által kitiltattanak vallások miatt a céhből.

A d o c t a v u m n i h i l.

Ad nonum: tudja, hogy a midőn még együtt voltak pápisták, luthranusok és calvinisták a céhekben, parancsoltattak a céhmesterek által pápista bucsukra és processiókra járni, és ezen kívül offeroriumokra is bizonyos napokon és büntetés alatt. Desummáltatott is a büntetés, de kin specificice, és hányszor? nem tudja.

Ad decimum nihil.

Ad undecimum: tudja nyilván, hogy a fogságban levő evangélikus személyhez, ha szintén halálra szententiáztatik is, nem bocsátaték predikátor annak kívánságára.

Ad duodecimum: tudja nyilván, hogy mind pápisták, luthranusok és calvinisták, azelőtt mindenkor szép egyességben voltak, és az céhekbe közönségesen bevétettek, de mostanában kitiltatván az uraság parancsolatjából, sem a céhekbe be nem vétetnek, sem pedig mesterséget üzni nem engedtetik.

Második tanu: Vargha Mihály szabados, catholikus, 58 éves, hit alatt vallja:

Ad primum sicut primus testis.

Ad secundum: tudja nyilván, hogy az ő emberi emlékezetétől fogva a calvinista lakosok azon városban mindenkor predikátorokat, oskolamestereket tartottak, és religiójoknak publicum exercitiumát folytatták. Hogy pedig az öreg parochialis templomot birták volna nem emlékezik, sem nem hallotta máskor, hanem mikor a török Bécs alá ment. Mihelyt pedig ott megverték a törököt, mindjárt magok a calvinisták minden háborgatás nélkül supersideálván a templomban levő exercitiumjoknak, akkorbéli pápista plebánosnak visszaküldötték a templom kulcsát.

Ad duodecimum: tudja nyilván, hogy azelőtt mind a pápisták, mind a luthranusok és kálvinisták szép egyességben voltak mindenkor, be is vétettek a céhekbe, hanem ezelőtt circiter négy esztendővel hányattak ki az uraság parancsolatjából a csehek által.

Harmadik tanu Tornaczky Gergely városi tanácsos, catholikus, 60 éves vallja:

Ad omnia puncta alia, sicut priores.

Ad decimum: hallotta egyiktől is, másiktól is, hogy midőn kiűzték volna a luthranus predikátort, könyveit és egyéb portékáit elhorodták volna, de?hova, kik, s kik osztottak rajta? nem tudja.

Negyedik tanu Kádártai Pál, 59 éves, hit alatt vallja:

Ad quatuor priora puncta sicut caeteri.

Ad quintum: tudja, hogy fegyveres spanyolok existentiájával vétetett el a luthránusok temploma, de azt nem tudja, ki volt előljárójok ■ vezetőjök?

Ötödik tanu nemes Dognovich István, catholikus, 59 éves, hit alatt vallja:

Ad septem priora puncta cum reliquis.

Ad octavum: tudja, hogy ezelőtt 45 s 50 esztendővel kényszerítették némelyek pápistákká lenni személyekben ily formán, hogy valamely kalitkát csináltak magasan azon a tájon, a mint Kenessey István ur háza vagyon, abba bele tették a kalvinista asszonyokat, hogy pápistákká legyenek, de nem tudja, lett-e valaki közülök vagy nem.

Ad decimum: hallotta, hogy a lutheranus predikátornak kiüzetésekor mindenét, a mint kaphatták, elhordották, de azt is hallotta, hogy mind visszaadták, mindazáltal bizonyosan nem tudja.

Hatodik tanu nemes Borsoty Mihály, 69 éves, hit alatt vallja *ad secundum*, hogy a calvinisták az ő emlékezetére mindenkor tartottak predikátorokat, oskolamestereket, és religiójok szabad exercitiámat gyakorolták mind ez ideig. Tudja hogy az öreg parochialis templomot calvinisták bírták, a tornyot a kiben a harangok vannak, ők csináltatták 1654-ik esztendőben, és a három harangokat is ők szerették. Ezek pedig néhai méltóságos akkori gróf, azután pedig magyarországi herceg és palatinus urunk ő hercegsége által vétettenek el a calvinista lakosoktól Devecseri militiának és maga egynehány hajduinak assistentiájával.

Hetedik tanu Juntek János szabados, catholikus 58 éves, hit alatt vallja, *ad secundum sicut priores, addendo:* hogy midőn visszaadták volna a kulcsot a calvinisták, voltak némely calvinista deákok a toronyban, kik le nem akarván menni a toronyból, Vratarius nevű vajda egyet közülök letaszított, a ki egy hét mulva meg is halt.

Ad decimum: tudja, hogy midőn kiüzetett az a lutheranus predikátor, minden portékáit elhordották, és azokból a porkoláb disponált.

Nyolcadik tanu, Lampért Mihály gymóthi lakos, catholikus, 70 éves meghiteztetvén vallja.

Ad secundum: tudja nyilván, hogy valamióta ő emlékezik, a reformátusok mindenkor predikátorokat és oskolamestereket tartottak. Hallotta, hogy az öreg parochialis templom, melyet most a pápisták bírnak, azon reformatusokhoz tartozandó volt, — emlékezik pedig arra, hogy a mostani pápisták parochialis házáat calvinisták bírták ezelőtt circiter hatvan esztendővel, s Szeli György nevű calvinista predikátor lakott benne — hallotta azt is, hogy a tornyot a reformátusok csináltatták, de a harangokról semmit sem tud.

Ad reliqua sicut caeteri.

Super quibusmodo Punctis facta et exacta praementionatorum testantium inquisitione, praestitisque corundem secundum suprafata

Deutri puncta fassionibus, et attestationibus, sigillo et manus propriae subscriptione roboratas extradedi recognitionales.

Datum in oppido privilegiato Papa, die tertia Mensis Martii, Anno Domini millesimo septingentesimo vigesimo

Stephanus Nagy mpr (p h)

Inclytæ Tabulae Regiæ Juriae
juratus notarius.

A pápai reform. egyház levéltárában levő eredetiről kivonatilag közli:

Liszkay József.

2.

Egyházi rendtartás a tiszáninneni ref. egyházkerület kebelében. 1736.

Néhai b. e. superintendens Szent Györgyi Sámuel uram által még 1736-ik esztendőben Mártius 28-án R.-Szombatban költ Circuláris Levélebe kiadattatott.

Az Ekklésiának Jó Rendtartását s tisztaságát illető Punctomok.*)

1-ső Punctum. Az Ekklesia Hites Curator, kit néhol Ekklésiai Birónak hívnak és Egyházfi nélkül ne légyen.

2-szor. A Curator a Templomra és annak Jövedelmeire és költségére, ismét, a Parochiara, Oskolára és mind a Templomnak mind az Egyházi szolgáltnak minden Rendbéli jövedelmeikre és a jövedelmeknek mértékére, úgy — a hol vagynak szántó földjeikre, Rétjeikre és szőlőikre oly szorgalmatos gondot viseljen, hogy azokból semmi el ne idegenitessék, semmiben az Isten Háza meg ne fosztassék és az egyházi szolgáltnak kár ne okoztassék.

3-szor. Az Egyházi szolgáltnak Buzabéli és szemül adatni szokott jövedelmeiknek befizetése úgy légyen, hogy a mit el lehet és kell belőle tenni, azt alkalmas időben és szárazon el lehessen tenni. — Azért minden Gazdák szent Mihály napja hetin egy napon vigyék bé a mivel tartoznak a Curatornak és az Egyházfnak jelenlétekben, a kiknek is kötelességek az, hogy ha valaki porral, polyvával és egyéb haszontalan gazzal, vagy lörével és vízzel elegyített musttal akarná a kiszabott mértéket megtölteni, azt meg ne engedjék, hanem haszonra fordítható jó étellel és musttal töltsék azt meg. — A kik pedig tehetetlenebbek lévén, ezt akkor nem tehetik, Márton napra szerezzék meg, és Márton hetének azon napján, melyet az Ekklesia Curatora fog rendelni, mindnyá-

*) A tiszáninneni hely. hitv. egyházkerület 1734-ben választván az első superintendensét, érdekesnek tartom e körlevelet közleni, melyet másolatban a tályjai ref. egyház levéltárában találtam. Közlő.

jan Istenesen és tisztán megfizessék, kik végre szalmás étellel fizettek. azoknak is a magok kévéjeknél kisebb és alább való kévéekkel fizetni a Curator és az Ekklésia Elöljárói semmiképpén meg ne engedjék. — A pénzbeli jövedelemnek beadása is, melyet néhol summásan, néhol úgy számszerint fizetnek, két legfellyebb négy Terminuson legyen.

4. Valamikor valami igazítást vagy orvoslást kívánó fogyatkozások esnek az Ekklésiában, mindenkor tartozik a Curator a Lelki Tanítóval egyett értvén Consistoriumot hirdetni és a fogyatkozásokat annak ítélete alá bocsátván megorvosoltatni.

5. Kiváltképpen minthogy az Uri vacsorának méltatlan vételéért az Istennek ítélete gyakran a Gyülekezetre is szokott szállani, tehát annak kiszolgáltatása két héttel előre kihirdettetvén, mindjárt az első héten a botránköztató bűnösöknek kikeresésére Consistoriumot gyűjteni a Curator semmiképpen el ne mulassa. — A Consistorium pedig — az ilyen bűnösöket Szorgalmatosan ki keresse, és valakik ilyeneknek lenni találatnak, azokat minden személy válogatás nélkül megfenyítse, vagy megis büntesse és az érdemlett Egyházi fenyték szerint bánjon vélek, hogy így a gonosz annál is inkább kiirtassék, az Istennek tetsző kegyes élet pedig öregbedjen s úgy osztán az ő Felsége jó kedve az egész gyülekezeten megnyugodjon.

6. Minden ember, aki arra való és hivattatik, a Consistoriumban személy szerint bémenni tartozik, a ki pedig az Ekklésia Curatorának hivatalát vakmerőképpen megveti, nem lévén semmi helyes mentsége, a szó nélkül ne maradjon, a ki pedig magát jól kimentheti, legyék ment ember.

7. A Consistoriumnak rendszerint mindenkor a Parochián a Lelki Tanítónak jelenlétében kell tartatni. Annak alkalmatosságával senki az időt hijáavalósággal ne töltsse, hanem minden ember arra a dologra figyelmezzén, mely a Consistoriumban elől adatik, és ahoz jó Lelki esmérettel hozzá szóljon, a Lelki Tanító a dolgoknak és az elméknek megvilágosításokra szent Irásbeli helyeket és alkalmas Példákat hozzon elől, és megmutogatván, minden ember ott egymást megbecsülje és senki Consistorialis Társát betstelenséggel ne illesse. — Az pedig a mely távol legyen, valaki a Consistorium Tagjai közül más betstelen szókkal illetne, az ott mindjárt illendőképpen feddettessék.

8. Mikor az Ekklésia Curatora maga vagy az Egyházi által, valamit az Ekklésiát illető dologban parancsolt, azt minden engedelmesen fogadja, a Templom, Parochia és Oskola körül való munkára, mikor küldetik, vagy maga személy szerint elmemjen, vagy maga helyett dolog tehető emberét küldje, aki pedig ezt nem cselekszi, az a Consistorium eleibe citáltassék, és ott adjon számot engedetlenségéről.

9. A kik vakmerőségből Templomba nem járnak, Ur Vacsorájával

nem élnek, úgy a kik gyermekeiket a Consistorium ítélete szerint Oskolába jártathatnák és nem jártattják, nem is tanitattják, minekutánna egyszer kétszer megintetvén, szót nem fogadnak, a Consistorium által érdemlett Egyházi Fenyíték alá fogattassanak.

10. A zabolátlan ifju cselédeknek, szolga vagy szabad Legényeknek és ezeknek gyanus társaságokba egyeledő Leányoknak s menyecskéknek, mint némely helységekbe eddig az Isten Ostorát siettető vétkes szokás volt, a botránkoztató vendégeskedésekre, musikállásokra és táncolásokra, a mely gazda szállást ad, azt, és az ő véle együtt az efféle botránkoztató tselekedeteket elkövető személyeket az Ekklesia Curatora tartozik a Consistoriumba citálni, a Consistorium pedig kit kit azok közül, ugy mint érdemli, tartozik megfenyíteni, nem különben azokat is, a kik vasárnapokon és Innepeken, kivált két prédikáció között, Férfiak, Aszszonyok, Legények, és Leányok egyelesen valami rút fajtalan és minden jó lelket megbotránkoztató játékokat, kiáltozásokat szoktak elkövetni.

11. Ha valamely ember a Consistorium által vagy szófogadatlan-ságáért vagy más botránkoztató cselekedetiért fenyíték alá rekeszteszék és azon meg nem nyughattna vagy megnyugodni nem akarna, megengedtetik néki a Felsőbb Székre való Apellatio, esakhogy az Egyházi szék legyen ugy mint Ven: Diaecesisunk Esperesti széki és Törvénye. — A ki pedig engedtlenségből különben cselekedne, azt törvény büntetéséért a Consistorium keményen meg fenyítse. Ha pedig azt a fenyítéket sem akarná elviselni, attól magát az Ekklesia, mint olyan tagtól, mely magát az ő rendelkezéshez szabni nem akarja, elszakaszthatja.

12. Mikor az Ekklesia Curatorának esztendeje eltelik, a Templomnak, vagy Ekklesiának keze alá ment jövedelméről a Consistorium előtt adjon számot, búcsúzzék el, tegye le tisztét, de ha az Ekklesia rá alkalmas és hasznos embernek itéli és szereti tovább is maraszsa meg. — Ha pedig semmiképpen meg maradni nem akar, tegyen fel a Consistorium az Ekklesiának előkelő, Istenfélő és értelmes Tagjai közzül egy nehányat és az Ekklesiái gyűlés azokra Voksot adván, akire több Voks mégyen a légyen az Ekklesia Curatora, ki is ha magát vonogatván és ezen hivatalt fel vállalni semmiképpen nem akarná, nem lévén azomban semmi helyes mentsége, tegyen le először a Templom szükségére annyit amennyire érdemesnek fog ítéltetni, és azután válaszszon az Ekklesia mást, ki is tartozik hittel köteleztetni, ezen következő

Esküvésnek formája szerint

Én ez s ez, s ennek az Ekklesiának elválasztatott Curatora esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiu és Szent Lélek a szent Háromságban egy igaz Isten, hogy ebben az Ekklesiában az élő Istennek dicsőségére.

a Templomra, Parochiára, Oskolára, azoknak minden fogyatkozásaikra és minden jövedelmeikre tellyes tehetségem szerint gondot viselek: valamikor a szükség kívánnya Consistoriumot hirdetek, az Ekklesiának jó rendtartását és tisztaságát néző pontokat megtartom, és megtartani szorgalmatosan parancsolni fogom; a tilalmas dolgokat gyakorló személyeket, minden szemre, főre való tekintet nélkül citálui, és velek érdemek szerint banni el nem mulatom, a részegeseket, szitkozódókat, Templomban vakmerőségből nem járókat és az Ur Vacsorájával nem élőket, midőn észre vehetem, a Lelki Tanitónak és a Consistoriumnak bejelentem és azokat illendő Egyházi fenyíték alá fogom és fogatom. Az Ekklesiának gondviselésem alatt levő minden jövedelmeiről, azoknak e vagy ama szükséges helyekre lett elköltéséről jó lelkiesmérettel számot adok és mindezekben tellyes hűségben eljárni igyekezem, Isten engemet ugy segéljen.

A Consistorialisok Esküvésének formája.

Én ez s ez, ennek s ennek az Ekklesia Consistoriumának beválasztott tagja esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiu, szent Lélek, a szent Háromságban egy igaz Isten, hogy én félre tévén minden Atyafiságot, barátságot, szeretetet, haragot, irigységet, gyűlölséget, félelmet, kérelmet, adományt és minden emberi tekinteteket, ebben az Ekklesiában az élő Istennek dicsőségére, az Ekklesiának békességére, a Templomra, Parochiára, Oskolára, ezeknek fennállására, virágzására és békességének oltalmazására és boldogítására, tellyes tehetségem szerint gondot viselek és a Consistorialis gyűléseket, hanem ha elmulthatatlan dolgom miatt és előre való hiradás mellett, el nem mulatom, annak rendes és helyes végezéseiben megegyezek és azon végezéseket mind magam végben vinni, mind másokkal végben vitetni igyekezem és minden reám bízattatandó dolgokban hiven és jó Lelkiesmérettel eljárók, az Ekklesia jövedelmére hűségesen gondot viselek és arról a mi ezekben reám bízattatik számot is adok, magános okból s tekintetből annak végezéseit idő előtt ki nem jelentem, a részegeseket, káromkodókat, veszekedőket, páráznakat és más cégéres vétkekben élőket valahogy észreveszem, minden személyválogatás nélkül a Lelki Tanitónak és a Consistoriumnak bejelentem és azoknak illendő megfenyítéseken igyekezem, egy szóval tellyes erővel azon leszek, hogy ezen Sz. Ekklesiának és annak ügyes bajos dolgainak igazgatásában a szép rend, a Törvény, az igazság, a szent szolgálat és az Egyházi fenyíték fenn álljon és a maga erejében gyakoroltasson. Mindezekben igaz hűséggel, szorgalmatossággal és egyenes Lelkiesmérettel eljárók. Isten engemet ugy segéljen.

Az Ekklesia Egyházfia Esküvésének formája.

Én ez s ez, ennek s ennek az Ekklesiának elválasztott Egyházfia esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiu, szent Lélek, a szent Háromság-

han egy igaz Isten, hogy én ebben a szent Ekklesiában és annak előmenetelére felváltat hivatalomnak folytatásában minden töllem kitelhető hűséggel és serénységgel eljárók, az élő Istennek dicsőségére, a Templomra, Parochiára, Oskolára, ezeknek minden fogyatkozásaira, mind jövedelmeikre tellyes tehetségem szerint vigyázok és gondot viselek. Előljáróimnak, kivált Curatoromnak és Lelki tanítómnak minden igazságos és hasznos s jó dolgokban engedelmeskedni, yalomit reám biznak és számadásom alá bocsátnak, abban szorgalmatosan eljárók és arról számot adok, a Consistorialis gyűléseket hűségesen öszve hívom, és azokat magam is, hanem ha elkerülhetetlen okon el nem mulatom, és az abban tett végezéseknek elkövetését tellyes igyekezéttel munkálkodom. Isten engemet ugy segítjen.

Közli: **Nagy Ignác,**
tályai ref. lelkész.

Egyházi krónika.

Németország: A polgári házasság s polgári anyakönyvek hatása. — Theologusok száma az egyetemeken. — Berliini egyetem népessége. — Egy rajnai evang. megyei zsinat a felekezeti iskolák mellett. — Tanítói fizetések. — Ebrard Erlangenben.

A porosz egyházi főtanács, a régi porosz tartományokból összeállította legközelebb azon adatokat, amelyek a polgári házasság s polgári anyakönyvek hatását mutatják. Egy évnegyed alatt 17,206 gyermek, vagyis az összes szülöttek 13 százaléka maradt keresztleetlen; az új házások közül 8517 pár, vagyis a kötött házasságok 30 százaléka nem kívánt egyházi áldást. Würtenbergben az egyházra nézve kedvezőbbek a viszonyok. Gothaban pedig maga az uralkodó herceg bocsátott ki egy rendeletet mely az egyházi megáldást államilag is fentartja s a lelkészetet utasítja, hogy azt nyomban a polgári házasság megkötése után teljesítsék.

A protestans theologusok száma, a német egyetemeken folyvást apadóban van. Az 1874—5-iki téli félév 1641-t mutatott, 135-el kevesebbet mint az előző év; legközelebb pedig már 1565-re teszik az összes számot. Még ezen számból is sokan, nyelvészetieket is tanulnak, hogy a pályavégén tanárságra is léphessenek. Theologusokra nézve most is legnépesebbek a lipcei, tübingeni, hallei és erlangeni egyetemek.

A berliini egyetem népessége a legközelebbi félévben oly magaslatot mutatott, milyenen már régoita nem állott, t. i. 2143 immatrikulált hallgatót. Ezek közül a theologiai szakban volt 162, a jogiban 897, az orvosiban 263, a bölcsészetiben 911 hallgató. — Itt lesz érdekes, összehasonlítás végett felemlíteni, hogy a bécsi egyetem a mult nyári félévben összesen 3608 hallgatót mutatott, akik közül a theologiai szakba 185, a jogiba 1571, az orvosiba 1036, a bölcsészeti-be pedig csak 816 tanuló esik. Különös, hogy mindezek közt, a magyar tanulók száma folyvást sok; nev. theologus 55, jogász 234, or-

vos 388, bölcész 42 volt. Bizony mi is jobb szeretnők, hogy ha ezek inkább itthon, pl. a kolozsvári egyetemen tanulnának, ahol 1873-ban a jogi karban 12 tanár mellett 173, a bölcészeti karban 10 tanár mellett 24, a mennyiségtani és természettudományi karban 7 tanár mellett 37, az orvosi karban 11 tanár mellett 38 volt a hallgatók száma. — (Magyar Tanügy.)

Poroszország közoktatásügyi minisztere Falk s az ő hivei, az újabb időkben jeleit mutatván annak, hogy az iskolák felekezeti jellemét meggyengíteni vagy egészen mellőzni szeretnék, a Rajnatartomány egyik evang. zsinata, a mult február hó 11-dikén tartott ülésében a népiskolák ügyében ünnepélyesen megállapította és proklamálta miszerént: csak egyedül a felekezeti iskola képes, az iskola magas feladatát megoldani; a felekezeti jellemmel nem bíró szimultán iskolák ügyében fel kell világosítani a gyülekezeteket, házanként szétosztandó röpiratban, s a minisztert felkérni, hogy a népiskolák törvényes felekezeti jellemét szilárdul fentartsa. stb. Meg kell jegyezni, hogy oly népiskolákról van szó, amelyeket nem a gyülekezetek mint ilyenek, hanem a polgári községek tartanak fen s az állam rendszeresen segívez; tehát az ilyenek számára is egyenesen sürgetik a felekezeti jellemet, mert jól tudják azt Poroszországban is, hogy az ilyen jellem nélküli iskola, a legtöbb esetben csak a katholicismus vagy merő indiffesentizmus malmára hajtaná a vizet.

Németország némely nagyobb városaiban a tanítói fizetések minimuma, a legújabb időkben, a népiskolákra nézve következőleg áll: Altonában 1200, Berlinben 1560, Boroszlóban 1200, Dresdában 1200, Köllnben 1230, Lípcsében 1350, Stuttgardban 1606 márk. Legkevesebb Königsbergben. t. i. 900, legnagyobb Münchenben t. i. 1629 márk. A népiskolai rektorok fizetésének legfelsőbb foka Dresdában s Lípcsében 4500, Danzigban 2310 márk; a többi nagy városokban, e két mennyiség között ingadozik.

A kitünő műveiről nálunk is gyakran emlegetett Ebrard, aki jelenleg Németországban körülbelül a legelső és legutódosabb református theologus, a mult évi első adventben igtattatott be az erlangeni francia református gyülekezet lelkészi hivatalába, amelyben atyja, 1826-ig szolgált. Ebrard jelenleg 58 éves; ő előbb zürichi, erlangeni tanár, majd szuperintendens s egyházi tanácsos stb. volt. Bizonyos viszály miatt 1861-ben magányba vonult; — több kitünő tudós munkákat írt, amelyek közül legújabb az általunk is felemlített két kötetes apologetika.

Helvétzia: A polgári anyakönyvek s a római kath. klerus. — A ref. predikátori társulat által kitűzött tudományos feladatok.

A polgári anyakönyvek vezetése végett az egész Helvétzia 2043 kerületre van osztva, amelyek közül 1370 német, 389 francia, 284 pedig olasz nyelvű. A Luzern kantonbeli római kath. papok szép csendesen ugy utasították a népet, hogy az, mindenféle anyakönyvi adatok bejegyeztetése végett folyvást a papokhoz megy legelőször, s csak azután és olymódon a polgári anyakönyvek vezetőihez, hogy ezek „voltaképen nem egyebek, mint a papok pusztá irnokai;” — mondja egyik

helvét lap. — Nálunk pedig Magyarországon, ahol országos törvények és legfelsőbb rendeletek értelmében, az anyakönyvek teljes vezetése kizárólag a lelkési kar kezében van, legalább még ez ideig, különösen a nagyobb gyülekezetekben arra kell vigyázni, hogy a lelkészek a bábák és halott vizsgálók pusztá irnokaivá ne legyenek.

A helvét predikátori társulat következő nagy gyűlésére, mely Bernben, jövő augusztusban fog megtartatni a következő feladatok vannak kitűzve tudományos értekezés és megvitatás végett: Mit kell tartanunk az ugynevezett független morálról? stb. Van-e szüksége a helvét reformált nemzeti egyháznak valami nagyobb centralizációra; és ha igen: miféle legyen az létrehozandó stb.? Mindkét kérdés kellően részletezve van. Annak idejében nagy figyelemmel fogjuk kísérni különösen az utóbbinak tárgyalását.

Nagy-Britannia: Az anglikánok türelmetlensége — Róma és a jezsuiták előnyomulása.

Az anglikán államegyház folyvást oly türelmetlen a disszerterek iránt, miszerint ezeknek nem engedi meg még azt sem, hogy halottjaikat a községi temetőbe, annak rendi szerint s nyilvános szertartással temethessék el. Kétségbe hozták az anglikánok még azt is, hogy a többi keresztyén felekezetek papjait megilleti-e a Tiszteletes cím. E kérdésben, aminap egy hatóság az anglikánok ellen döntött. Ezeknek szerencsétlen türelmetlensége, a protestáns disszertereket egyáltalában nem hangolja le, sőt arra buzdítja, hogy mindenféle törvényes uton módon agitáljanak az anglikánok minden előjogainak teljes tökéletes megszüntetésére.

Az anglikánok ferdeségeinek lehet köszönni a katholicizmus és a jezsuiták hatalmas előnyomulását is. Magában Angliában s Walesben jelenleg 1061 r. kath. templom s kápolna, 215 zárda van, holott 1843-ban még zárda mintegy 20, templom s kápolna pedig 500 alig létezett. A puritán Skótzíában már nincs ily kedvező hazája a pápaságnak. — A közelebbi időkben oly hatalmasra tettek szert a jezsuiták Angliában, hogy ellenök négy római katolikus püspök is panaszt emelt Rómában, s az onnan tett tudakozódásra Manning angol bíbornok érsek azt felelte, hogy a jezsuiták a családok s iskolák belsejébe valóban anyira befészkeltek magukat, hogy a rendes lelkészek hivatalos körét több tekintetben megsértik. Erre aztán Rómából a jezsuiták csakugyan megintést kaptak.

Franciaország: Belviszály a reformátusok közt. — Ultramontán törekvések.

A reformált egyház kebelében a belviszály nemcsak nem enyhül, hanem folyvást nagyobb mérveket ölt. Az általunk is sokszor emlegetett Sayous Eduardnak Le regime synodal et la conscience protestante című művecskáját, melyről mi is szólánk egy pár szót, Coquerel C. liberál szempontból igen élesen megtámadta, mert Sayous, noha ő is, a liberálokhoz tartozott volna, azt ajánlja, hogy a mostani szomorú körülmények között fogadják el a liberálok is a legközelebbi zsinat elég tágkörű

hitvallását. Vernes Maur szabadelvű theológus S. mellett nyilatkozott. Ámde a zsinati többség vagyis a hitvalláshoz hívek részéről Puaux, Presensé és mások határozottan visszautasítják a liberallokkal való egyesülést, ami azonban, mindemellett sem látszik most már egészen lehetetlenné.

A francia kath. egyházban sincs béke az ultramontánok túlzásai miatt. A klérus által már részben fel is állított szabad azaz ultramontán egyetemi karok méltán felkölték mind a kormány mind egyes hatóságok aggodalmát. Lyonban is állított fel a klérus egy szabad jogtani kart; tehát Lyon városa is állított fel a maga részéről egy még szabadabbat tiz tanárral s ehhez a miniszterium helyben hagyását is megnyerte, s lón az ultramontán táborban felette nagy zugulódás. Legközelebb a pápának egy kitünő kedvence Théry, arra izgat, hogy a parlamentbe csak oly képviselők válasszassanak, akik a polgári házasság eltörlésére szavaznak s a r. katolikus egyetemeket védelmezik. — A protestánsok iránti türelmetlenség folyvást nagy:

Ausztria: A klérus folytonos uralma. — Tanítói fizetések.

Éveken keresztüli vajudás után létrejött volna tehát egy kolostortörvény, amely szerént a törvényhozás beleegyezése nélkül új zárdákat alapítani, a zárdai vagyont a meghatározott mennyiségen felül gyarapítani stb. nem szabad; a zárdából kilépés szabadná tétetik s világi hatóságoknak is felügyeleti joguk lenne a zárdákra. Nem volt már egyéb hátra, csak a császári szentesítés; ámde a püspöki kar egy emlékiratot adott be a törvény ellen s a szabadelvű miniszterium nem merte azt szentesítés alá terjeszteni. De ha a szentesítés meg lenne is: wird man es nicht ausführen; — mondhatnók egyik helvét lappal.

Az elemi és polgári iskolai tanítói fizetések Ausztriában már nagy részben szabályozva vagynak és elég tisztességek. Alsó Ausztriában 600—800 frt, a polgári iskolában 100 frttal több; — Karinthiában 400—600 frt, Csehországban 400—700, Morvaországban 400—600 frt közt áll a fizetés. Rendszeres fizetés 300 frton alul nem áll. Ezen kívül van fizetési pótlék is, minden 5 évre 10 percent. — A tanítói fizetéseket néhol közvetlenül magok a községek, de legtöbb esetben a járássok s tartományok teljesítik; — maga az állampénztár nem ad ehhez semmit, hanem csupán a képezdek melletti mintaiskolák költségét fedezi.

Külömfélék.

Pályázat.

A b. e. Nagy Józsefféle alapítványi — 1874-dik évre kitöltött 500 frtnyi ösztöndíj, az azon évre felvett ösztöndíjas által — közbejött körülmények miatt — igénybe nem vétethetvén, s az ben is hagyatván; az 1875-ik évi november 7-én e most mondott évre — közzétett pályázati hirdetés nyomán folyamodók egyikének csak az 1874-dik évről benmaradt ösztöndíj íteltetett oda; az 1875-dikire pe-

dig az ösztöndíj kiadása felett ítélő bizottság új pályázatot hirdetni rendelt.

Minélfogva az 1875-dik évre kiadandó 500 frtnyi ösztöndíjra ezenel pályázat nyitattik.

A pályázásnál megkivántatik, hogy:

1-ször. Az illető, magyar ref. vallásu, s a felsőbb tudományokat debreceni főiskolánkban végezte legyen.

2-szor. Lelkészi vagy tanári pályára kellend lépnie.

3-szor. Kell hogy a filozófiai s theologiai tudományokon kívül a latinnyelvben anyira jártas legyen, hogy a római klasszikus írókat jól értse; mit hogy jól ért, ugy azt, hogy a görög nyelvtanból kitünő osztályzata van, érettségi bizonyítványával kell igazolnia.

4-szer Tartozik az élönyelvek közzül a németet teljesen érteni s egész folyékonyssággal beszélni. A francia nyelvből annyi készültsséggel birni, hogy a könyveket jól értse.

Mindezek és pedig, illetékes s tekintetbe vehető bizonyítványokkal igazolandók.

Mely így szerelt, — máskép figyelmen kívül hagyandó pályázati kérvények f. évi april 1-ső napjáig Révész Bálint püspök s alapítványi egyik elnök urhoz lesznek benyújtandók.

Debreczen 1876. február 21.

Bodossy Pál

bizottsági jegyző.

Meglehet felesleges, de mégis jónak látom megjegyezni, hogy a külföldre mentelre kiválasztandó egyénnel egyetértve, jó lesz előlegesen és szabatosan megállapítani azon tudományos célt, amely körül a külföldre menő egyén tanulmányainak forognia kell. — Az alapítvány lényeges célja ugyanis, kétszégken kívül a magyar protestáns tudományosság előmozdítása lévén: csupán általános világlátó utazgatások, vagy tanári gyűléseken s értekezleteken, evangélikus vagy presbyterian szövetségi s protestáns egyleti vagy más eféle gyűléseken való megjelenés és némi szereplés, valamint általában bármí olyan, amit könyvekből itthon is bizton meg lehet ösmerni, a külföldre menetelnek fő vagy egyedüli célja nem lehet. — Általánosán elősmert jelességü tanintézetek külső belső szervezetének, működésének s kitünő tanárok tanmódjának, az egyházunk multjára erősebb befolyással volt testvér ref. egyházak liturgiájának minél részletesebb tanulmányozása; az egyházunk s iskolánk multjára vonatkozó történelmi források s emlékek szabatos, szakértő regisztrálása és több efélék lehetnének az alapítvány értelmében méltó tárgyai a tanulmányozásnak. — Ugyancsak az alapítvány értelmében elmulthatatlan szükség volna az is, hogy bármíféle élvezője az alapítványnak, minél nyilvánosabban és részletesebben számot adjon nemcsak arról, hogy itt vagy amott mennyi ideig tartózkodott, mit látott, melyik tanártól hány órát halgatott stb. hanem főleg arról, hogy külföldi utjának van-e tehát valami tényleges eredménye a magyar protestáns tudományosságra nézve? Mí az oka, hogy eféle jelentések alig-alig tüntek fel?

A magyarországi ugynevezett protestans egyelet, mint egyházunk történeteinek megíratója.

A magyar protestáns egyelet modern reformerei, miután világtörténeti dicsőséggel megkezdett pályájokon, nem épen gazdag aratással találkozhatának mindenütt, — most már hazai protestáns egyháztörténelmünk mezejébe akarják vágni az ő sarlóikat. Igaz ugyan, hogy e mezőn ők minél kevesebbet vetettek, a szántás és irtogatás nehéz munkájában sem sok verejtékek hullott el; no de hát gondolják, hogy annyival derekabb lesz, mégis aratni itt! A külföldi s különösen a német protestáns theologiai irodalom mezején, igenszéken ki van az fejtve és megállapítva, hogy minden tulajdonok kívántatnak a protestáns egyházi történetíráshoz. A mi modern reformereink ezen tulajdonokkal minél kevesebb mértékben birnak és birhatnak. Oly emberek, akik nyíltan, gunyakaj között, határozottan megtámadták azon léte alapokat, amelyeken a magyar protestáns egyház létrejött és századokon keresztül rendületlenül megállott, amelyeken nagy szenvedései között vigasztalást és erőt egyedül találhatott, és amelyekhez, ezentuli fennállása is lényegesen köttetve van; — ily emberek, mondom, a maguk egyeletének történeteit szépen megírhatják, de egyházunk történetének méltó és, hü megírói épen nem lehetnek. — De ha már ezen férfiak nem állanak is egyházunk közös hitének nyilvános és pozitív alapján, ha a vallásos hit legfőbb tárgyaitól velünk közös hitők, hitvallásuk és szymbolumjuk nincs: talán magyar protestáns egyháztörténelmi kipróbált tudományos képességek és nyilvánosan elősmert jártasságuk annál nagyobb mértékben van? . . . . Én ugyan részemről, a magyar prot. egyelet összes tagjai és vezérei között, egyetlenegy sem ösmerek, aki, hazai protestáns egyháztörténelmünk mezején, valami oly dolgot hozott volna létre, amely a tudomány szempontjából vólta képen még csak a középszerűség mértékét is megüthetné. Maga azon felhívás és működési program, amelyet „vállalkozó” történetírók közrebocsátott, minden szakértő előtt nyilván mutatja, hogy mily gyarló, ferde és hiányos felfogásuk lehet nekik az egész „vállalat”-ról, vagyis a magyar protestáns egyháztörténelem mivoltáról és feladatáról. Mindemellett is a magyar protestáns egyelet hivei, ám magasztalják és gyámolítják a vállalatot, amint nekik tetszik. Egyházunk hatóságai és tisztviselői pedig, ha bármikor elérkezettnek látják az időt arra, hogy a magyar protestáns egyházi történetírás ügyében épen mint hatóságok és tisztviselők tegyenek valamit, e tekintetben az ugynevezett magyar protestáns egyelet felhívására, tájékozó utasításaira stb. bizonyosan nem nagy szükségök leend, hanem tudni fogják a célhoz vezető intézkedések mind utját, mind módját, s az egyház nyílt megtámadóinak vak eszkezeivé nem lesznek, hanem legfelebb is egyszerűen tudomásul veszik az ő egész vállalkozásukat. — Részemről megvallom, hogy az egészhez csak egy szót is aligha szólottam volna, ha a felhívás hozzánk debreceniekhez s épen hozzám is meg nem küldetett volna, amit, valóban nem tudok mire vélni. Hiszen hogy ha én, több debreceniekkel s tisztántulakkal együtt „türelmetlen inquisitor”, „a protestáns szabadságot végkép gyanussá tevő”, „hypokrita”, „protestáns jezsuita”, „az egyház fogalmát lealacsonyító”,

„papok lelkiösmeretét megkötozni törekvő“, „képmutató“, „ultramontánok, jezsuiták és pánszlávok szövetségese“, „reakzionarius“, és több eféle megszámlláhatatlan szép cimék tulajdonosa vagyok, amely szép ciméket, a mi modern reformereink nem csak reám, hanem egyházkerületünk szuperintendensére, esperesteire s több debreceni tanárookra is rendkívüli nagy készséggel és előzékenységgel ruházták: ugyan kérem hogy nem félnek, s hogy nem fél épen maga a vállalkozó történetirő is, hogy közreműködésünkkel, ama szép ciméknek megfelelő tulajdonokat hypókritai és jezsuitai ügyességgel be fogjuk lopni vállalatának mezejére; a „képmutatás eszközeivel durva erőszakot követünk el a közlelkiösmereten“ valami „rothadtat“, valami borzasztó „miazmát terjesztő anyagot“, kihányandó „romokat“ s többeféléket hordunk be „kebleistenének“ anyaszentegyházába; amely kebelisten, épen öszerrinte is egészen más, mint a mi Istenünk, aki magát, a mi hitünk szerént, természetfeletti módon, tényleg és történetileg is kijelentette, stb. stb. stb. Azonban, az egyéni sérelmeket szives készséggel megbocsátjuk és elfeledjük; de vallásunkra és egyházunkra tartozó dolgokban, oly egyénekkkel, akik épen a vallás és egyház legfőbb tárgyaira és érdekeire nézve, mint nyilt ellenfelek homlokegyenest ellenkeznek velünk, — én legalább részemről soha közre nem működhetem. Nevetséges dolog volna tölem, ha azt hinném, hogy az általam itt közlött nézetek csak egy percre is visszatartóztatják moderneinket; különben legjobb is lesz az, ha harcolnak proprio Marte; és ha például reformátzióink történetének irodalmát, az eredeti források közvetlen kutatása, ösmeretlen adatok felfedezése s a történelmi működésnek más oly ágai által, amelyeknek sikere nincs kötve ez vagy amaz hitvallás iránti hűséghez, valóban és tényleg előbb viszik, — én leszek az első, aki előttök szivesen kalapot emelek. — A magyarországi reformált egyházkerületek és egyházmegek levéltárai, az én csekély tudomásom szerént, reformátzióinkra vonatkozólag igen kevés sőt vóltaképen semmi eredeti és hiteles forrást nem tartalmaznak; és így e téren, moderneink egyáltalában nem mondhatják azt, hogy azért nem boldogultak, mert a türelmetlen orthodox jezsuiták elzárták előttök a levéltárakat: azért tehát csak bátran előre! s egy kellő terjedelmű kötetben, reformátzióink történetét részletesen és hiteles forrásokra támaszkodva meg kell írni és közrebocsátani minél elébb! Ekkor majd közelebbről és tüzetesebben is hozzá szólhatunk a vállalathoz.

Szerkesztő.

Rövid irodalmi szemle.

Hazai irodalmunk mezejéről, ezuttal a következő, hozzánk beküldött jelenségekről emlékezünk meg röviden:

Materialismus, rationalismus és a keresztyén-ség. A magyar kir. egyetem hittudományi kara által jutalmazott pályamű. Irta Dr. Karsch Lollion, a nagyváradi püspöki lyceumban a szentirástan ny. r. tanára. Nagyvárad. 1875. Nagy 8r. 16 és 362 lap. Ára 2 firt. Diszes kiállítás. Római katolikus szompontból irott, de a maga saját körében jeles és korszerű apologetikai mű. — Nálunk ma-

gyar protestánsoknál is felette nagy szükség volna az ily műre s egy Christlieb, — Ebrard más újabbkori protestáns apologeták művei alapján, igen hatalmas, magyar apologetikai munkát lehetne létrehozni. Hát a magyar protestáns egyesület, miért nem fog egy ilyen, valóban korszerű vállalatba?

A Budapesten Aigner Lajos által kiadott Magyar Könyvesház 16—27 füzetei megjelentek következő művekkel:

Castelar Emil, Lord Byron élete. Fordította Várna Gyéza. Ára 60 kr.

Gaskelné, Mély titok. Beszély. Ford. Csukássy József. 40 kr.

Struensee, A Wallisből. Beszély. Ford. Basta H. Szilárda. 20 kr.

Virághalmi Fer. Egy cserepár naplója. Regény. 60 kr.

P. Szathmáry Kár. Képek a középkorból. 40 kr.

Pontmartin, Didurebonne marquisné. Elbeszélés. Ford. Csukássy József. Ára 20 kr.

Phaedrus, Augustus szabadosa Aesopi meséinek öt könyve. Fordította Sárvári Jakab. 20 kr. A fordító Debrecennek egyik nem rég elhunyt derék és művelt polgára.

Ifjú Csáthy Károly kiadásában Debrecenben megjelent: A z új mérték. Átszámító lapok tárcában. Készítette Domokos Kálmán. Ára 10 kr.

Ezen e percben vesszük a magyarországi Protestáns egyesület kiadványainak 8-dik füzetét:

Theologiai értekezések. Írták: Dr. Lang Henrik, Nagy Gusztáv, Dreyer Otto, Ullman C., (értsd: Károly); Hetzel H., Zittel Emil. Fordítók: Papp Károly, Dr. Kiss Áron, Kovács Albert, Turcsányi Gyula, Kereszturi Sándor, Csisko János, Poszvek Sándor. Revideálók: Dr. Kiss Áron, Dr. Ballagi Mór, Cz L., Kovács Albert, Bogsch Albert, Trsztyenszky Gyula. (Mindössze hét fordító, hat revideáló). Nagy 8r. Diszes kiállítás. 324 lap. A cikkek közül csak a Nagy Gusztávé eredeti, a többinek szerzői németek, nev. kettő a nemrég elhunyt helvét reformer Lang; — Dreyer, Ullman, Hetzel, Zittel egyé egyé.

Mindjárt a tartalom futólagos átpillantásánál feltűnik egy baklövésnek mondható szerencsétlen tévedés. A füzet 211—270 lapjain Kereszturi Sándor fordítása s Kovács Albert revideálása szerint Ullmann Károly 1865. január 12-dikén elhunyt kitűnő theológus egyik igenjeles munkája: Das Wesen des Christenthums van közölve és pedig egy régi, amint látom 1845-diki kiadás szerint, holott létezik a munkának egy maga Ullmann által átdolgozott és bővített negyedik kiadása is, amely Gothában 1854-ben Perthesnél jelent meg. Hogy a két kiadás közt mily nagy lehet a különbség, mutatja a lapok száma, amely az 1845-dikinél VIII + 86, az 1854-dikinél pedig XVI + 182 s még ehez toldalékok is a 185—271 lapokon. A fordító és a revideáló, aki egyszersmind e füzetnek szerkesztője is, egyetlenegy igével sem mondják, hogy miért a régi nem pedig az átdolgozott új és sokkal tökéletesebb kiadást vették fel, amint ezt a dolog természete diktálta volna. Ugy látszik hogy teljességgel nem volt tudomásuk ezen új kiadás létezéséről; ami nem valami nagy előhaladást mutat.

Tehát még a modern reformereken is megesik néha hogy rák módjára haladnak! Hanem most már csakugyan igen szép és lovagias dolog lenne, Ullmann művének legújabb kiadását is magyarra fordíttatni s az előfizetőknek ingyen megküldeni.

Köszönettel vettük:

A magyarhoni ág. hitv. evangélikusok 1875. nov. 10—12-diki egyetemes gyűlésének

A bányai ág. hitv. egyházkerület 1875. nov. 5—8-ki.

A nagyszalontai egyházmegye 1875. oktob. 28-diki gyűlésének jegyzőkönyveit. Nemkülömben:

Tabajdi Lajos ur beköszöntő egyházibeszédét Szathmáron, 1876. januar 16. I. Tim. I. 18. 19. felett. — és

Gulyás Lajos nagybányai lelkész ur imáját Deák Ferenc gyászünnepe.

Különösen kiváló örömmel közöljük a következő Előleges Jelentést:

A brit és külföldi bibliatársulatnak, mely az Isten igéje elterjedésének elősegítésében évtizedek óta buzgón fáradozik, és a mely a Károli Gáspárféle magyar bibliaszöveg átnézésének sürgős szükségéről rég meg van győződve, van szerencséje tudomásra juttatni, hogy ezen fontos munkát magyarországi szakértő protestans férfiakra bizta, és hogy az Uj testamentomnak átnézett és javított Károli-féle fordítása, remélhetőleg még ez év folyamában, megjelenni fog. A bibliatársulat, a tárgy fontosságánál fogva, indítatva érezte magát ezen előleges jelentés megtételére.

Bécsben és Budapesten, 1876-dik év február 17-én.

Millard Ede,

az osztrák és magyar monarchiában levő
angol biblia-telepeknek igazgatója.

A külföldi theologiai irodalom mezejéről meg kell emlitenem miszerint a

Theologische Literaturzeitung csakugyan megindult s ez ideig 4 száma jelent meg nagy negyedréiben két-két iven. Számos theologiai tudományos könyvismertetések és bírálatokat tartalmaz; a gyakorlati theologia mezejéről azonban minél kevesebbet. Amint az eddigi tartalom mutatja, nem annyira a gyakorlati lelkészeknek hanem

inkább theologiai tanároknak s általában a theologiai tudományokat s azok közül is különösen az exegesist és dogmatikát tüzetesebben tanulmányozóknak való volna ezen folyóirat.

Der Beweis des Glaubens. Monatschrift zur Begründung und Vertheidigung des christlichen Wahrheit für Gebildete. Gütersloh. Ezen általunk már ösmertetett folyóiratnak jelen évi februári füzetében, van a többek közt szuperintendens Graf-tól egy cikk: Zur Kritik des schweizerischen religiösen Reformerthums. Ebben szerző a nemrég elhunyt zürichi lelkész Lang Henriknek theologiai vagy inkább csak vallásügyi álláspontját ösmerteti és bírálja, támaszkodva Langnak a német protestáns egyesület 1873-dik évi lipcsei gyűlésén mondott templomi beszédére s Zillér lipcsei egyetemi theologiai tanárnak az ellen írott s már általunk szinté ösmertetett kis művére. Bíráló, a többek között következő nyilatkozatokat teszi a Lang álláspontjáról: Langnak Istenről fogalma nemcsak nem keresztyéni, de mélyebben áll mint némely pogányoké, sőt voltaképen Lang semmi Istent sem hisz, habár üres frázisokat mond is az Isten nevééről. Ha Lang nézetei érvényre jutnának, egyháznak s erkölcsiségnek teljesen vége lenne; nemcsak a vallásnak vigasztalásától, hanem általában minden vigasztalástól megfosztják azok az embert, a halhatatlanság hitét, a váltság munkáját stb. merőben elvetik s általában az, „amit Lang vallásnak ad ki, nem egyéb mint meztelen sivar hitetlenség s hiu öndicsőítés és önbálványozás“. Ezen cikket, amely Lang halála előtt íratott, nem azért említém fel, hogy minden szigorú tételét betűről betűre elfogadnám, hanem azért, hogy az olvasót figyelmeztessem, hogy külföldön mily nézetek is uralkodnak némely tekintélyes körökben azon férfi vallásügyi irányzatáról, akit a mi magyar moderneink, nemcsak egyik fő fő vezéröknek és mesteröknek vallanak, hanem az evangéliumi protestantizmus valódi hivatul és példányképeül is erőlködnek felmutatni, — merőben alaptalanul. A próteusi szinmutatásnak ezen pontjáig, csekély tudomásunk szerint, maga Lang nem ment soha, s az ő őszinteségét és férfiaságát annyiban még bécsülni lehet, miszerént minden teketória nélkül nyíltan kimondotta, hogy a Lúther stb. féle reformátziót s annak alapnézeteit el kell vetni mindenestől.